

MUSTAFA JAHIĆ

(Sarajevo)

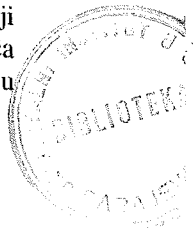
**PRILOŠKI AKUZATIVI U ARAPSKOM JEZIKU
U DJELU MUSTAFE EJUBOVIĆA
AL-FAWĀ'ID AL-'ABDIYYA**

Mustafa Ejubović - Šejh Jujo spada u grupu bosanskih autora koji se svojim naučnim radom na orijentalnim jezicima u periodu s kraja XVII i početkom XVIII stoljeća posebno istakao u više naučnih disciplina, zauzimajući značajno mjesto u ukupnom stvaralaštvu Bošnjaka na orijentalnim jezicima. Život i djelo Mustafe Ejubovića, zahvaljujući prije svega biografiji koju je o njemu napisao njegov učenik Ibrahim Opijač,¹ u velikoj mjeri su dobro poznati. Ova biografija za istraživače ove oblasti kulturnog nasljeđa Bošnjaka od višestrukog je značaja. Kao značajno i vrijedno djelo ove vrste samo po sebi, od posebnog značaja je i zbog toga što osim naučnog rada Šejh Juje osvjetljava i njegov lik kao čovjeka visokih moralnih osobina i izuzetno učenog i autoritativnog čovjeka i učitelja. Sličnu biografiju Mustafe Ejubovića napisao je i mostarski pjesnik Mustafa Huremija² koji, međutim, ne pruža od prethodne više novih podataka o njegovom životu i djelu. Od naročite pomoći u rasvjetljavanju naučnog djela Šejha Juje su i njegove lične bilješke na marginama mnogih njegovih djela, kao i rukopisa drugih djela koja je prepisao. Ovakve bilješke najčešće se odnose na završetak pisanja ili prepisa spisa i bibliografiju njegovih djela.³

¹ Ibrahim Opijač, *Risāla fi manāqib aš-Šayh Yūya Mušṭafā b. Yūsuf al-Mūstārī*, autograf, Gazi Husrev-begova biblioteka, R-3858; izdanja: O Mušić, "Ibrahim Opijač Mostarac", *POF*, X-XI/1960-61, Sarajevo, 1961, 31-53; prevod, M. Mujić, "Biografija Mustafe Ejubovića (Šejh Juje)", *GVIS*, VII/1-3 (Sarajevo), 1956, 1-22.

² Huremī (Mušṭafā b. al-ḥāḡḡ 'Aḥmad b. Ḥurram al-Mūstārī), *Nizām al-'ulamā'* rukopis Orijentalne zbirke JAZU, br. 86.

³ Mustafa Ejubović jedan je od rijetkih autora iz ove oblasti kulturnog nasljeđa koji je sa bio-bibliografskog aspekta najčešće bio predmetom bavljenja istraživača raznih provenijencija. Najznačajniji izvori, pored gore navedenih, koji spominju ovoga autora i njegove spise, kao i radovi koji se bave njegovim djelom su:

Mustafa Ejubović rođen je u Mostaru 1651. godine u učenju porodici od oca Jusufa, izuzetno obrazovanog muderisa na jednoj od mostarskih medresa. Osnovno obrazovanje stekao je u rodnom mjestu pred ondašnjim najpoznatijim mostarskim muderisima. U želji za daljnjim obrazovanjem, 1677. godine odlazi u Istanbul gdje se nakon redovnog školovanja od četiri godine, najvjerojatnije na „sahn-i seman-u“, ubrzo proćuo po svojoj ućenosti među carigradskim obrazovanim krugovima.

Po povratku u domovinu 1692. godine, osim dužnosti muftije, predavao je i na Karađoz-begovoj medresi više predmeta, što je uz pisanje naućnih djela iz oblasti prema kojima je osjećao naroćitu ljubav bila njegova glavna preokupacija u ovome periodu, sve do kraja života. Umro je 16. jula 1707. godine u Mostaru i mezar mu se nalazi u groblju preko puta Šarića džamije na kome je Ali-paša Rizvanbegović 1831. godine podigao turbe.

Šejh Jujo je napisao tridesetak djela različita obima i iz više naućnih oblasti. Najviše je pisao djela iz logike, disputacije i više grana islamskog

-
- Bursali Mehmed Tahir, *Osmanli muellifleri*, II, Istanbul 1915, 30-32.
 - Bağdādli Ismail-paša, *Hadiyya al-'ārifin Asmā' al-mu'allifin wa 'ātār al-muṣannifin*, II, Istanbul 1951, 443.
 - C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literature*, 2 t., Weimar-Berlin, 1898-1902 (novo izdanje Leyde, 1943-49) i 3 toma Suppl., Leyde, 1937-42. O Mustafi Ejuboviću vidjeti: C I, 842 i C II, 317.
 - Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1912, 118-23.
 - Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovaćkih Muslimana*, Sarajevo 1933, 22-24.
 - Hazim Šabanović, „Muṣṭafā b. Yūsuf 'Ayyūbī al-Mūstārī“, *POF XVII-IX*, Sarajevo 1958-59, 29-35; isti, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1973, 390-410.
 - H. Uzunçaršili, *Osmanli Devletini Ilmiyye Teşkilāti*, Ankara 1965, 236-37.
 - Muhamed A. Mujić, „Šejh Jujo (1650-1707) u svjetlu književno-istorijskog materijala“, *Zora*, počasni broj, Mostar 1968/69, 219-300.
 - Hifzija Hasandedić, „Djela Mustafe Ejubovića (Šejh Juje) i Ibrahim efendije Opijaća koja se nalaze u Arhivu Hercegovine u Mostaru“, *Anali GHB*, IV, Sarajevo 1976, 57-68.
 - Sulejman Grozdanić, „O književnosti Muslimana Bosne i Hercegovina na arapskom jeziku“, *Radio-Sarajevo, Treći program*, god. VII, Sarajevo 1978, br. 19, 541-42.
 - Muhamed Ždralović, „Prilog poznavanju djela Šejha Juje“, *Hercegovina*, I, Mostar 1981, 119-37.
 - Amir Ljubović, „Na marginama rukopisnih djela Mustafe Ejubovića (1651-1707)“, *Hercegovina*, IV, Mostar 1985, 225-38.
 - Mustafa Jahić, „Rukopisi djela Šejh Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, *Anali GHB*, XI-XII, Sarajevo 1985, 39-54.

prava. Osim toga, pisao je i iz sintakse arapskog jezika, stilistike, dogmatike, propovjedništva i leksikografije.

Rukopis djela *al-Fawā'id al-'abdiyya* je autograf i registriran je u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem R-3883 i ima 74 lista. Dimenzije rukopisa su 23,5 x 14; teksta 17,8 x 7,7; 29 redaka na stranici; pismo arapski ta'liq crnim mastilom ispisan. Naslovi poglavlja ispisan su crvenom tintom, a osnovni tekst nadvučen crvenom linijom. Na listovima se nalaze kustode. Prve dvije stranice su uokvirene dvjema debljim zlatnim linijama i sa četiri tanje crne i jednom debljom crvenom, a ostale jednom debljom zlatnom i tri tanje crvene. Na početku djela nalazi se veoma lijep unvan na zlatnoj podlozi sa upisanom besmelom unutar unvana na bijeloj podlozi. Na desnoj margini prve stranice nalazi se ukrasni crtež sa preovlađujućom zlatnom bojom. Papir rukopisa je svjetložute boje, srednje debljine i gladak. Povez je tvrd, kartonski, umotan zelenim platnom. Na marginama se nalaze bilješke autora u vezi sa djelom. Autor je djelo počeo pisati sredinom rabī'a II 1094/1683. godine a sa pisanjem je završio 18. reģeba 1094/13. juli 1683. godine u Istanbulu (bilješka u kolofonu djela, fol.74a).

Predmet ovoga rada je prevod i gramatička obrada poglavlja o priloškim akuzativima u djelu *al-Fawā'id al-'abdiyya* što ga je krajem sedamnaestog stoljeća na arapskom jeziku napisao Mustafa Ejubović iz Mostara. Zbog frekventnosti javljanja u organizaciji arapske rečenice, zatim sintaksičke kompleksnosti i sematičke raspršenosti sadržaja koje izražavaju, ovi su akuzativi veoma složena i istovremeno značajna gramatička kategorija u gramatici arapskog jezika.

Budući da se u arapskom jeziku na ovakav način realizira više različitih sintaksičkih kategorija koje se u drugim jezicima ostvaruju na drugačiji način, to akuzative, uz relativnu brojnost, čini i izrazito kompleksnom i specifičnom sintaksičkom kategorijom arapske gramatike. Stupajući u gramatičku vezu sa svojim agensom čiji sadržaj dopunjuju, akuzativi unutar rečenice funkcioniraju kao objekti, različite priloške oznake, predikativi i čak kao subjekti, zavisno od karaktera njihove sintaksičko-semantičke veze. Međutim, najčešće se govori o akuzativima kao glagolskim dopunama objekatske i priloške naravi.

Kada se upotrebljavaju kao glagolske dopune priloškog karaktera, akuzativima se bliže određuje subjekat, predikat ili objekat u rečenici. Izražavajući više različitih značenja, akuzativi u ovoj funkciji služe kao modifikatori glagolske radnje, budući da sužavaju ili bliže određuju njen sadržaj. Tako se ovim akuzativom na priloški način izražava vrijeme ili mjesto, uzrok i cilj, stanje ili način i specifikacija glagolske radnje. Zbog toga se ove vrste akuzativa, s obzirom na karakter radnje koja se njima iskazuje, mogu nazvati i priloškim akuzativima.

* المفعول فيه - AKUZATIV VREMENA I MJESTA

(Prevod)

Akuzativ vremena i mjesta stavlja neposredno poslije direktnog objekta a prije ostalih vrsta akuzativa s obzirom da podliježu istim pravilima, npr. يوم الجمعة خرجته Izašao sam u petak, tako da između njih postoji određena veza i isprepletenost, za razliku od drugih. Postoje dvije vrste ove odredbe, to jeste priloška odredba vremena i mjesta. Lām (određeni član) je ovdje umjesto genitivne veze radi upućivanja na poznato, ili umjesto drugog člana genitivne veze. Prvo mišljenje zastupa basranska škola, a drugo kufanska. Akuzativ vremena i mjesta (المفعول فيه) se zove i odredba (ظرف) jer određuje mjesto događanja radnje jednako kao i vrijeme u kome se nešto događa. Kufanci ga zovu i mjesto razrješenja radnje (1). Priloška oznaka vremena dolazi u akuzativu zbog prije spomenutog glagola, svejedno bio prelazan ili neprelazan, i to u cjelosti, bila određena أتيتك اليوم Došao sam kod njega danas, ili neodređena أتيتك بكرة و ذات ليلة Došao sam kod njega jedne zore iste noći, to jeste vremenski period koji se odnosi na ovu imenicu(2).

Priloška odredba mjesta je u akuzativu samo kao neodređena, npr. قمت أمامك و خلفك Stajao sam ispred tebe i iza tebe kao i ostalih šest strana. Za određenu prilošku odredbu mjesta obavezno je kao u primjeru صليت Klanjao sam u džamiji (3). Neodređena priloška odredba vremena dolazi u akuzativu jer je dio značenja glagola a određenost se dovodi u vezu sa njom zato što oboje učestvuju u određenom vremenu. Govori se da glagol u sebi sadrži određeno vrijeme. Na primjer, ضرب upućuje na prošlo vrijeme. Neodređena priloška odredba mjesta dovodi se u vezu sa vremenom zbog njihova učestvovanja u neodređenosti, dok, što se tiče određenog mjesta, nije ga moguće dovesti u vezu sa neodređenim vremenom zbog njihove suprotnosti u samoj suštini kao i osobini, a kaže se i zbog toga što glagol u sebi ne sadrži mjesto (realizacije glagolske radnje).

Dozvoljeno je da agens akuzativa vremena i mjesta može biti impliciran kao u primjeru متى سرت يوم الجمعة U petak u odgovoru na pitanje كدا سي پتوفاو ?, dok je obavezno (impliciran) u primjeru اليوم سرت فيه Danas sam putovao, ovoga dana (4)..

* Podvučeni tekst je prevod teksta iz az-Zamahšarijevog djela *al-Unmūdağ*. Brojke u tekstu prevoda navedene u zagradama upućuju na naš komentar pod istim brojkama.

Dopušteno je i da agens prethodi odredbi, npr. اليوم سرت *Danas sam putovao* a obavezno (prethodi) u primjeru أي يوم سرت *Koji si dan putovao?* s obzirom da određuje početak rečenice (5).

(Komentar)

1. Akuzativ vremena i mjesta, uzimajući u obzir način njegovog realiziranja i pravila koja ga određuju, spada u prvu grupu akuzativa u sintaksi arapskog jezika. Međutim, ova vrsta akuzativa kao redundantni dio rečenice u funkciji modifikatora glagolske radnje, s obzirom na sintaksički karakter njegove veze sa glagolom kao svojim agensom, spada u grupu akuzativa koji na priloški način bliže određuje sadržaj glagolske radnje, pa se zbog toga zove i priloška oznaka vremena i mjesta.

Šejh Jujo, prema tome, kada ističe da ova vrsta akuzativa dolazi neposredno poslije direktnog objekta iz razloga njihove međusobne sličnosti, ima na umu način njegove realizacije na nivou površinske strukture rečenice koji je sličan direktnom objektu. Razlika je samo u semantičkom pogledu što u prvome slučaju objekat označava predmet na kojemu se realizira glagolska radnja, a u drugom vremenski ili mjesni okvir realizacije glagolske radnje. Zbog toga ova priloška odredba u sebi i implicira značenje prijedloga في zbog čega se i zove ظرف الزمان والمكان ili المفعول فيه budući da bliže određuje okvir realizacije sadržaja glagolske radnje.

Glagolska radnja se, međutim, osim glagolom kao glavnim dijelom rečenice i agensom ove odredbe, može iskazati i infinitivom; عجبت من إزنيادو سب سبب ضربك زيداً يوم الجمعة عند الامير *Iznenadio sam se zbog tvog udaranja Zejda u petak pred emirom* i atributom, bilo u formi participa aktivnog ili participa pasivnog: الطيارة مرتفعة فوق السحاب، والسحاب مركوم *Avion uzdignut iznad oblaka, a oblaci zgnusnuti ispod njega ne ometaju ga*. Međutim, jasno je da se i u posljednja tri slučaja radi o glagolskoj radnji koja se samo iskazuje u infinitivnoj, odnosno atributnoj formi.⁴

Agens priloške odredbe vremena i mjesta može biti i prosto ime kada izražava metaforičko značenje: أنا عمر عند الفصل في قضايا الناس و أنت معاوية ساعة الغضب *Ja sam Omer kod presuđivanja u sporovima među ljudima dok si ti Muavija u časovima srdžbe*. U ovoj rečenici su, kao što vidimo, priloškoj odredbi عند agens vlastito ime عمر čime se želi istaći osobina "pravednosti", a priloškoj odredbi ساعة agens je معاوية čime se ističe osobina "blagosti".⁵

⁴ Bahā'uddīn 'Abdullāh b. 'Aqīl al-'Aqīlī, *Šarḥ Ibn 'Aqīl (Šarḥ Alfīyya Ibn Mālik, I)*, s.l., s.a. 580; 'Abbās Ḥasan, *An-Naḥw al-wāfi*, I, al-Qāhira 1976, 244-45.

⁵ 'A. Ḥasan, o.c. II, 245.

2. Priloška odredba vremena kao modifikator glagolske radnje svoga agensa može izražavati neodređeni vremenski okvir *عملت حيناً وإسترحت حيناً* Neko vrijeme sam radio, a neko se odmarao, kao i određeni koji se može iskazati u obliku genitivne veze *أمضيت يوم الخميس في الريف* Četvrtak sam proveo na selu, atributom *سرت يوماً طويلاً* Putovao sam jedan dugi dan i brojem *سرت يومين* Putovao sam dva dana.⁶

3. Priloška odredba mjesta, međutim, može izražavati samo neodređeni okvir lokacije realizacije glagolske radnje. Može se izraziti na više načina.

a) Upotrebom šest poznatih priloga mjesta koji označavaju šest strana u prostoru: *وقف الحارس أمام: تحت، فوق، شمال، يمين، خلف، أمام* *Čuvar zastade ispred kuće dok vrabac preletje preko nje*. Ovim se priložima pridodaju još i: *لدى، وسط، بين، أزاء، باطن* kao i još neki njima slični. Iz ovoga se, međutim, izuzimaju riječi: *قابلته داخل المدينة و خارجها* *Susretao sam se s njim i u gradu i izvan grada*. Većina smatra da riječi *داخل* i *خارج* ne mogu biti u akuzativu kao priloške odredbe mjesta, budući da izražavaju određeno značenje mjesta realizacije sadržaja radnje iskazane glagolom, zbog čega zahtijevaju obaveznu upotrebu prijedloga *في*, tako da u tome slučaju nemaju status priloške odredbe mjesta. Prema njima, gornja rečenica mora glasiti: *قابلته في داخل المدينة و خارجها*⁷ Međutim, na osnovu jezičke prakse u modernom arapskom jeziku, dozvoljava se i njihova upotreba u akuzativnom padežnom obliku kao priloške odredbe mjesta.⁸

b) Upotrebom imenica koje označavaju iznose određenih količina (mjera): *مشيت ميلاً* *Pješačio sam jednu milju*. Iako ove imenice označavaju određene iznose, većina gramatičara ih, smatra neodređenim priloškim odredbama mjesta, mada ima i suprotnih mišljenja.⁹

⁶ Raḍiyyuddīn Muḥammad b. Ḥasan al-'Astarābādī, *Šarḥ Kāfiya Ibn Ḥāgib*, I, Istanbul 1305/1887, 184; Ibn 'Aqīl, o.c. I, 582-83; 'A. Ḥasan, o.c. II, 252; M. G. Carter, *Arab Linguistics*, An introductory classical text with translation and notes (*Nūr as-saḡiyya fī ḥall 'alfāz al-'Āgūrūmiyya li aš-Širbīnī*), Amsterdam 1981, 364-65.

⁷ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 184; W. Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, II, Translated from the German of Caspari and edited with numerous additions and corrections by W. Wright, Cambridge 1955, 111; 'A. Ḥasan, o.c. II, 253.

⁸ W. Wright, o.c. II, 112; 'A. Ḥasan, o.c. II, 257. M.G. Carter, o.c. 358-63.

⁹ Ibn 'Aqīl, o.c. I, 584; 'A. Ḥasan, o.c. II, 253-54.

c) Izvedenim imenicama na oblik مَفْعَل i مَفْعَل koji izražavaju mjesto realizacije glagolske radnje, ali samo pod uslovom da su istog korijena kao i njihov agens (glagol): وقفت موقف الخطيب و جلست مجلس المتعلم. *Stao sam na mjesto propovjednika i sjeo na mjesto naučnika.* U suprotnom, dolaze sa prijedlogom في i gube sintaksičku funkciju priloške odredbe mjesta. U ovom slučaju imamo prilošku odredbu mjesta, u semantičkom pogledu ograničenog značenja, dok u primjeru وقفت موقفاً *Stao sam na jedno mjesto* imamo pravu prilošku odredbu mjesta neodređenog značenja.¹⁰

Izuzetno se dozvoljava upotreba riječi مكان i مقام u akuzativnom padežu kao priloške oznake mjesta u okviru šest spomenutih strana جلست زيد مكان *Sjeo sam na Zejdovo mjesto* gdje je ispušteno في, ali ne zbog toga što ima neodređeno značenje, već zbog česte upotrebe u jezičkoj praksi radi ekonomičnijeg izražavanja ili, prema drugima, zbog sigurno znanog mjesta realizacije glagolske radnje.¹¹

U funkciji priloške odredbe mjesta ne može se upotrijebiti imenica koja svojim značenjem određuje okvir radnje iskazane glagolom jer je u tome slučaju obavezna upotreba prijedloga في. Kao izuzetak, u ovakvoj situaciji se bez prijedloga mogu upotrijebiti imenice mjesta ukoliko su im agensi sljedeći glagoli: دخل ، سكن ، نزل ، دخلت الدار. *Ušao sam u kuću.* Međutim, kod interpretacije ovoga slučaja postoje različita tumačenja. Mišljenja se kreću od toga da je ovo nepravilno upotrijebljena priloška odredba mjesta (Ibn Hāğib), zatim, da je došlo do elidiranja prijedloga في (Ibn Fāris i Ibn Mālik) pa do toga da se ovdje, u stvari, radi o direktnom objektu. Slična je situacija i kod upotrebe vlastite imenice ذهب الشام sa glagolom ذهب: توجه الشام *Išao sam u Siriju* kao i vlastite imenice مكة sa glagolom توجه مكة *Zaputio sam se u Meku* koje se upotrebljavaju kao priloške odredbe mjesta sa implicitnim značenjem prijedloga الى.¹²

Jedan agens u rečenici može imati i više priloških odredbi različitih vrsta, a da nisu u apozitivnom odnosu, dok samo u dva slučaja jedan agens može imati više priloških odredbi iste vrste.

Prvi je kada su u apozitivnom odnosu i kada je druga priloška odredba permutativ prvog: أقابلك يوم الجمعة ظهراً *Primiću te u petak u podne.* Tako je u ovome primjeru imenica ظهر permutativ dijela cjeline imenici يوم. Drugi je kada je u rečenici agens elativ: المريض اليوم أحسن منه أمس *Bolesnik je danas bolje nego jučer.* Imenice اليوم i أمس su priloške odredbe čiji je agens elativ أحسن.¹³ Dopuštena je, t akođe, upotreba priloške odredbe

¹⁰ Ibn 'Aqil, o.c. I, 584; 'A. Hasan, o.c. II, 254.

¹¹ Rađiyuddin, o.c. I, 184-85; W. Wright, o.c. II, 111

¹² Ibn 'Aqil, o.c. I, 584-85; 'A. Hasan, o.c. II, 253.

¹³ 'A. Hasan, o.c. II, 255-56; M. G. Carter, o.c. 356-57.

vremena sa veznikom poslije priloške odredbe mjesta: قرأت الكتاب هنا و يوم السبت الماضي Čitao sam knjigu ovdje prošloga petka.¹⁴

4. Agens ove priloške odredbe može biti elidiran kao dopušteno i kao obavezno elidiran. U prvom slučaju agens se iz konteksta implicate razumije, a obično se ispušta radi ekonomičnosti u izražavanju i isticanja onoga što je novo, informativno u rečenici. Drugi primjer je, međutim, samo jedan od šest slučajeva obaveznog elidiranja agensa ove priloške odredbe. U ovome i sličnim slučajevima iz stilističkih ili nekih drugih razloga, u organizaciji arapske rečenice može doći i do inverzije između ove priloške oznake i njenoga agensa, s tim što kao zamjena za inverznu odedbu dolazi pronominalni sufiks. U gramatičkoj analizi ova se odredba tretira kao priloška odredba prije obaveznog elidiranog agensa. Elidirani agens u tom slučaju mora implicate odgovarati iskazanom glagolu po izrazu i sadržaju ili samo sadržaju: (سرت) اليوم سرت فيه: Nove sintaksičke okolnosti u kojima se ovakva odredba nalazi u rečeničnom nizu dovode i do njegova drugačijeg gramatičkog odnosa prema svome implicitnome agensu. To se ogleda prije svega u slabljenju, odnosno gubljenju moći rekcije agensa, tako da odredba može doći i u nominativnom padežu, i u tom slučaju postaje neovisna o svome agensu. Ovakvom upotrebom ove odredbe ističe se njena emfatička vrijednost, zbog čega se često koristi u jezičkoj praksi.¹⁵ Osim ovoga slučaja koji navodi Šejh Jujo, agens je obavezno elidiran i u slučajevima kada je predikat مررت بزيد عندك الازهار أمامنا Cvijeće je pred nama, odredba stanja مررت بزيد عندك Prošao sam pored Zejda koji je kod tebe, atribut مررت برجل عندك Prošao sam pored čovjeka koji je kod tebe, odnosna rečenica إحتفيت بالصدیق Radosno sam dočekao prijatelja koji je s tobom i u primjerima iz jezičke prakse: حينئذ الآن Tada (se dogodilo) a sada (čujem). Ova priloška odredba se u ovakvim slučajevima zove utvrđena priloška odredba (الظرف المستقر) budući da elidirani agens implicate glasi إستقر ، وجد ، حصل ili tome slično, s tim što u prva tri slučaja može biti i pridjev (موجود ، حاصل ، مستقر , itd.).¹⁶

5. Priloška odredba vremena i mjesta može doći prije svoga agensa i kada svojim sadržajem ne određuje početak rečenice.¹⁷

¹⁴ 'A. Ḥasan, o.c. II, 256.

¹⁵ Ibn 'Aqīl, o.c. I, 516-532; 'A. Ḥasan, o.c. II, 124-49

¹⁶ Ibn 'Aqīl, o.c. I, 581 (Muḥammad Muḥyuddīn 'Abdulḥamīd, *Minḥa al-ḡalīl bi taḥqīq Šarḥ Ibn 'Aqīl*, I, s.l., s.a, 581/1); O raznim tumačenjima ovoga slučaja govori se opširnije u 'A. Ḥasan, o.c. II, 247-51.

¹⁷ 'A. Ḥasan, o.c. II, 245.

AKUZATIV UZROKA I CILJA - المفعول له

(Prevod)

Akuzativ uzroka ili svrhe je ono zbog (radi) čega je izvršena glagolska radnja, npr. ضربته تأديباً له *Izudarao sam ga da bih ga odgojio*. Dakle, udaranje je izvršeno radi toga (njegova odgoja). Tako, sve što se zbiva je zbog (radi) prije učinjenog (1), tj. uzrok i motiv vršenja glagolske radnje u određenom vremenu, svejedno da li njen razlog biva izazvan iz vana, kao u primjeru جئتكم إصلاحاً لك *Došao sam ti da bih te oporavio* ili ne, kao u primjeru قعدت عن الحرب جبناً *Prestao sam ratovati iz straha*. Kratko rečeno, sadržaj priloške oznake uzroka ili svrhe je razlog vršenja glagolske radnje u određenom vremenu, svejedno da li uzrok ili svrha proizilazi iz vana, kao u prvome primjeru, ili ne, kao u drugome (2). Tako, iz činjenice da je *udaranje radi odgoja* a *odgoj* opet ono radi čega se *udara*, proizilazi poznato pitanje: kako je *odgoj* istovremeno i cilj i uzrok? (3)

Smatra se (kod nekih gramatičara) da akuzativ uzroka ili svrhe implicira u sebi prijedlog ل. Međutim, ukoliko bi se spomenuo, ne bi se zvao akuzativ uzroka ili svrhe, prema većini gramatičara, nego indirektni objekat, što je suprotno Ibn Hāğibu koji u djelu *al-Kāfiya* tvrdi da je uslov njegove akuzativnosti impliciranje ل, jer kada se ne bi implicirao ne bi bio akuzativ uzroka ili svrhe zbog neoznačavanja uzročnosti, odnosno svrhe (4). Zato je dopustio njegovo impliciranje radi postojanja nečega što upućuje na njegov agens i njegov subjekat koji se nalazi u jednom (pojmu) i imaju zajedničko (isto) vrijeme i subjekat, i to stvarno a ne formalno (5).

(Komentar)

1. Određivanje akuzativa uzroka i cilja na ovakav način nalazi se i u nekim drugim gramatičkim djelima (*al-Kāfiya*). Međutim, Rađiyyuddīn u komentaru *al-Kāfiya* osporava ovakvo definiranje ovoga akuzativa. Prema njemu bi bilo ispravnije reći "da je ovaj akuzativ ono što je učinjeno zbog (radi) onoga što je uradio njegov agens."¹⁸ U svakome slučaju, akuzativ uzroka i cilja iskazan infinitivom u akuzativnom padežnom obliku ukazuje na uzrok ili povod vršenja glagolske radnje, a budući da na priloški način bliže određuje glagolsku radnju, ova vrsta akuzativa je, u stvari, priloška odredba uzroka ili svrhe: زرت المريض إطمئناناً عليه *Posjetio sam bolesnika da se uvjerim kako mu je*.

2. Sadržaj ove priloške oznake može da ne prethodi ili prethodi vršenju glagolske radnje svoga agensa. U slučaju kada ne prethodi njenom

¹⁸ Rađiyyuddīn, o.c. I, 191.

izvršenju, sadržaj ove oznake ne postoji prije izvršenja radnje njenoga agensa. *Oporavak* kao sadržaj ove priloške oznake u navedenom primjeru nije postojao prije *dolaska* kao njegovog agensa, koji je motiviran ili izazvan sadržajem priloške oznake uzroka i cilja. Sadržaj ovoga kuzativa, prema tome, nastaje (dolazi) iz vana kao razlog sadržaja njegovog agensa. Šejh Jujo zato i govori u ovome slučaju o "uzroku prouzročenom iz vana". Sadržaj ove priloške oznake u ovome slučaju, dakle, ne prethodi sadržaju radnje svoga agensa, mada kao ideja prethodi.¹⁹

Međutim, ovdje se radi o izražavanju ciljnog, a ne uzročnog značenja, bez obzira što se kontinuirano definira kao uzročno. Razlog ovakvoga tumačenja je u tome što u svakome ciljnom značenju postoji i uzročno, ali ne i obratno, o čemu će kasnije biti više riječi.

Kada sadržaj ove priloške oznake postoji prije izvršenja sadržaja svoga agensa koji je izazvan postojanjem prethodnog uzroka, onda se tek radi o akuzativu uzroka. "Strah" kao sadržaj priloške oznake u ovome primjeru je postojao u njihovom zajedničkom subjektu i prije "odustajanja od rata" kao sadržaja njegova agensa. S obzirom da sadržaj ovoga akuzativa postoji u njegovom subjektu i ne dolazi iz vana, Šejh Jujo u ovome slučaju zato i govori o "uzroku neprouzročenom iz vana".²⁰

Dakle, ovdje se radi o izražavanju uzročnog i ciljnog značenja jednom, istom jezičkom formom, tako što se u prvome slučaju, kada je "razlog izazvan iz vana", izražava cilj a u drugome uzrok. Az-Zamahšari, međutim, ovu prilošku odredbu definira kao jednu jezičku kategoriju koja izražava "uzrok poduzimanja radnje" (هو علة الاقدام على الفعل),²¹ odnosno kao sadržaj koji se reducira zbog prije učinjenoga. Mustafa Ejubović, međutim, uočava da se ovdje, ipak, radi o izražavanju dviju vrsta značenja koja su u prvome slučaju uzrokovana a u drugome motivirana, samo što se razlog realiziranja njihova sadržaja objašnjava na drugačiji način, ne eksplicirajući da se u prvome slučaju radi o ciljnome, a u drugome o uzročnom značenju. Bitno je, ipak, da je njemu jasno da se ovim jezičkim modelom izražavaju dvije vrste značenja (ciljno i uzročno). Razlog definiranja ove odredbe kao kauzalne kojom se iskazuje i ciljno značenje leži, između ostaloga, prvenstveno u tome što se obje ove kategorije izražavaju istim gramatičkim sredstvom, akuzativnim padežom. Tako se izražavanjem i uzroka i cilja istim jezičkim modelom ističe i bliska povezanost uzročnog i ciljnog značenja. Inače, u mnogim jezicima, pa i arapskom kao i bosanskom, uzrok i cilj se često izražavaju istom jezičkom konstrukcijom, čak i u slučajevima kada postoje po-

¹⁹ Ibidem, 192.

²⁰ Ibidem.

²¹ 'Abū 'Otmān b. 'Omar ibn Ḥāgīb, *Al-Īdāh fī šarḥ al-Mufaššal* I, Bagdād, 1982+1402, 325.

sebne standardne forme izražavanja jednog i drugog značenja. Primjer takvo-
ga izražavanja u bosanskom jeziku su, na primjer, prijedlozi *zbog* i *radi* koji
se često upotrebljavaju u oba značenja, i uzročnom i ciljnom, bez obzira što
je prvi normiran za izražavanje uzročnog a drugi ciljnog značenja. Budući da
se oba ova značenja i u arapskom jeziku mogu izraziti i drugim jezičkim
sredstvima (pomoću odgovarajućih prijedloga i veznika), diferencijacija
između ova dva značenja dolazi više do izražaja, mada se i u tom slučaju ost-
varuje određena veza između ove dvije jezičke kategorije. Razlog poveza-
nosti jezičkih sredstava za izražavanje ova dva značenja nalazi se i u načinu
ljudskog mišljenja, njegove ciljnosmjerene djelatnosti.

3. Ova dilema je, inače, prisutna u svim situacijama gdje licu kao
agensu u njegovoj svjesnoj akciji nešto može biti istovremeno i cilj i uzrok.
Budući da se prvenstveno ljudska djelatnost odlikuje svojim ciljnosmjere-
nim karakterom, takvih situacija je veliki broj pa zbog toga ciljnosmjerena
djelatnost, kakva je i u ovome primjeru, uvijek u sebi implicira i želju kao
uzrok takve djelatnosti. Zbog toga se u takvome cilju podrazumijeva i
uzročno značenje, tako da je i infinitiv التأييب kao ciljnosmjerena akcija
istovremeno i cilj i uzrok. U primjeru ضربته تأديباً له *Udarilo sam ga da
bih ga uljudio* "udaranje" kao glagolska radnja je svjesno usmjerena djelat-
nost motivirana sadržajem infinitiva التأييب na što, u formalnom pogledu,
upućuje njegov akuzativni padežni oblik. Tako ovdje izgleda kao da se radi o
dvije različite glagolske radnje (التأييب و الضرب) iako se događaju istov-
remeno i od strane istoga subjekta. Ovdje se, međutim, radi o jednoj radnji,
jer spomenuti primjer znači kao da je kazano: أذبته بالضرب, odnosno *Od-
gojio sam ga udaranjem*. Prema tome, infinitiv je u ovome slučaju u akuzativ-
nom padežnom obliku zbog toga što je njegov sadržaj stvarni cilj vršenja
radnje svoga agensa i što se oba sadržaja (i infinitiva i njegovog agensa)
događaju istovremeno i od strane jednoga subjekta.²²

4. Prema ovome mišljenju koje osim Ibn Hāğiba zastupaju još neki
gramatičari, priloška oznaka uzroka ili svrhe nije u akuzativnom padežnom
obliku zbog njegovog agensa, nego zbog ispuštenog uzročnog prijedloga
umjesto kojega je akuzativni padežni oblik infinitiva.²³

5. Radnja iskazana ovim akuzativom se realizira uglavnom istovreme-
no sa radnjom svoga agensa i to preko zajedničkog subjekta. Sadržaj glagols-
ke radnje može se, međutim, ostvariti i u nekom dijelu vremena koje
označava infinitiv u funkciji priloške oznake uzroka ili svrhe طمعاً *جئتك
Došao sam ti što sam poželio*, ili na početku određenog vremenskog perioda
جئتك خوفاً من فرارك *Došao sam ti bojeći se da ćeš pobjeći*, odnosno njegovog

²² Ibidem, 192-93.

²³ Ibidem; 'A. Hasan, o.c. II, 238, nap. 2.

ovom kraju *جئتك إصلاحاً لحالك* *Došao sam ti da ti stanje tvoje popravim.* Uglavnom, određeni vremenski okvir je vrijeme u kome se moraju realizirati obje radnje.²⁴

Ukoliko se ne bi ispunio neki od spomenutih uslova, ne bismo imali ovu vrstu priloške odredbe niti akuzativni padežni oblik. U tom bi slučaju došao jedan od uzročnih prijedloga *ل ، من ، في ، ب*. Tako u primjeru *ساعدتني اليوم لمساعدتي إياك غداً* *Pomogao si mi danas da bih ja tebe pomogao sutra* ne postoji istovremenost izvršenja sadržaja priloškog akuzativa i njegovog agensa, dok u primjeru *أجبت الصارخ لاستغاثته* *Odazvao sam se pomagaču na njegov poziv u pomoć* sadržaj radnje priloške oznake i njenog agensa ne vrši isti subjekat. Zato ni u jednom od navedenih primjera nemamo prilošku oznaku uzroka ili svrhe bez obzira na uzročne prijedloge.²⁵

Za realizaciju ove sintakstičke kategorije uslov je i infinitivni oblik priloške oznake kroz koji se realizira njena uzročnost ili cilj. Sadržaj infinitiva, prema tome, mora izražavati uzrok ili cilj vršenja glagolske radnje svoga agensa. Neki gramatičari dalje tvrde da to mogu biti samo infinitivi koji u sebi sadrže mentalno značenje (glagoli mišljenja) jer oni jedino mogu proizvesti radnju svoga agensa i to samo u slučaju kada sadržaj infinitiva u akuzativnom padežu prethodi sadržaju agensa.²⁶

Prema Ibn Māliku, međutim, ukoliko su ispunjeni svi naprijed navedeni uslovi, nije zabranjena upotreba prijedloga. Tako se umjesto *هذا قنع* *Ovaj je skroman iz pobožnosti* prema ovome mišljenju može reći i sa prijedlogom *هذا قنع لزهد*.²⁷ Prema nekim drugim mišljenjima, međutim, za realizaciju ovoga priloškog akuzativa uslov je samo infinitiv u toj funkciji.²⁸

Infinitiv kojim se izražava ova priloška oznaka može biti nedeterminiran *إحترم القانون دفعاً لضرر* *Poštivao je zakon da bi se zaštitio od štete*, zatim u genitivnoj vezi *تنزهت طلب الراحة* *Prošetao sam da bih potražio odmora*, ili sa određenim članom *أجلس بين الاصدقاء الصلح* *Sjedim među prijateljima radi mira*, s tim što je prvi slučaj najfrekventniji, dok se posljednji rijetko koristi, nego se više upotrebljava sa prijedlogom *ضربت ابني* *Udarilo sam sina da bih ga uljudio*. Primjer upotrebe genitivne veze ravnopravno se koristi sa ili bez prijedloga.²⁹ Razumije se, u sva tri spome-

²⁴ Raḍiyyudīn, o.c. I, 193.

²⁵ Ibn‘Aqīl, o.c. I, 574.

²⁶ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 193-94; W. Wright, o.c. II, 122; A. Ḥasan, o.c. II, 238, npr. 2.

²⁷ Ibn‘Aqīl, o.c. I, 574.

²⁸ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 193; Ibn‘Aqīl, o.c. I, 574.

²⁹ Ibn‘Aqīl, o.c. I, 575-78; ‘A. Ḥasan, o.c. II, 237-38.

nuta slučaja može se upotrijebiti i uzročni prijedlog, s tim što prema većini gramatičara tada nema priloške oznake uzroka ili svrhe, kako je već spomenuto.

Ukoliko postoji kontekst koji upućuje na postojanje priloške oznake uzroka ili svrhe, dopušteno je njeno ispuštanje: *إن الله أهل للشكر الدائم: فأعبدته شكراً و أطعته Bog je dostojan svake hvale pa mu robuj iz zahvale i buđi mu pokoran*, to jeste: *أطعته شكراً Budi mu pokoran iz straha*. Dopušteno je, takođe, ispuštanje i njenog agensa ukoliko se iz konteksta razumije. Tako se na pitanje *لم قصدت الضواحي Zašto si se uputio u okolinu?* može odgovoriti *بعداً عن الضواحي Da bih bio daleko od galame*.

Priloška oznaka uzroka ili svrhe može doći i prije svoga agensa: *طلباً للنزهة ، ركبت الباخرة Tražeći odmora, provozao sam se brodom*. Jedan agens ne može imati više od jedne priloške oznake uzroka ili svrhe, što ne isključuje postojanje dodatka sa veznikom, kao i permutativa.³⁰

AKUZATIV STANJA ILI NAČINA – الحال

(Prevod)

I pošto je završio sa tumačenjem osnovnih akuzativa, znači *المفاعيل*, počinje sa tumačenjem njima pridodatih, pa kaže: Pridodatih ima sedam vrsta. Pvi je oznaka stanja, a preuzet je (kao termin) iz stanja nečega kada se izmijeni i promijeni, dok je način nazivlja često promjenljiv, to je objašnjenje stanja subjekta glagolske rečenice ili direktnog objekta, to znači objašnjenje stanja u kojem se nalazi antecedent prilikom uspostavljanja odnosa sa svojim glagolom, djelujući na njega i slažući se sa njim. Time proizilazi ono što se podrazumijeva da je *راكباً* u primjeru *جائنى زيد ركباً Došao mi je Zejd jašući* objašnjenje položaja ovoga subjekta uopće, a ne vrijeme dolaska, što je pogrešno. Npr. *ضربت زيداً قائماً Udario sam Zejda stojeći*. Stajanje (u ovom slučaju) je stanje prvoga lica (subjekta) prilikom njegovog davanja udaraca ili stanje (položaj) Zejda prilikom primanja udarca (1). Ovo objašnjava da je antecedent subjekat ili objekat, zatim da je subjekat ili objekat po obliku kada je agens pravi glagol ili druga riječ ekvivalentna glagolu po svome aktivnom glagolskom dejstvu, ili po značenju kada agens ima značenje glagola, npr. *ما شأنك قائماً Što ti je da stojiš?* Antecedent ovdje nije subjekat glagolske rečenice po obliku, nego po značenju, jer je značenje ono što utiče na *قائماً*. Ovakav je slučaj i sa primjerom *هذا زيد قائماً Ovaj koji stoji je Zejd*. Riječ *زيد* u ovome slučaju je objekat po značenju a ne po obliku. Značenje je, dakle, na riječi *زيد* na što upućuje riječ *قائماً* aspektom značenja upozorenja i indikacije koje u sebi sadrži (2). U djelu *al-Lubāb* aut-

³⁰ 'A. Hasan, o.c. II, 240-41.

or navodi da oznaka stanja subjekta i objekta može biti zajednička ili razdvojene, npr. لقيت راكبين *Sreli smo se jašući* i مخدراً و مصعداً *Sreli smo se (ja) trijezan i (on) pijan*. Prvo je primjer zajedničke oznake, tj. لقيت راكباً و أنا راكب و هو راكب أيضاً *لقيت و أنا راكباً و هو راكب أيضاً* a drugo razdvojenih oznaka, tj. مصعداً و هو مخدر ili obratno (3).

Pravilo njeno, tj. pravilo oznake stanja je neodređenost koja ima dva aspekta. Prvi je da je (u stvari kao) presuda antecedenta, a pravo presude je da bude neodređena (4), a drugi da, kada bi bio determinirana riječ, dolazilo bi do zbrke sa atributom u nekim slučajevima, npr. رأيت زيداً الراكب *Vidio sam Zejda kako jaše*. A što se tiče primjera: وأوردها العراك و لم يزدوها *Doveo je (devu na vodu) u gužvi (sa drugim devama) ne tjerajući je (da pije) - a nije se ni smilovao što se nije napila da je ponovo ponudi vodom*; zatim: راديو سألني و مررت به وحده *Radio si marljivo i prošao si pored njega samoga*, to ćemo razjasniti (5).

Pravilo antecedenta je determiniranost koja ima dva aspekta. Jedan je da je osuđen, a pravilo je da je osuđeni određen (6), a drugi je da, ako bi bio neodređen, došlo bi do zbrke sa atributom u nekim slučajevima kao npr. kada kažem: رأيت رجلاً راكباً (7). Pošto je ukazao na to da se tvrdi kako je pravilo antecedenta determiniranost, dopustio je da bude i nedeterminiran pa kaže: Ako oznaka stanja dođe prije njega, tj. prije antecedenta, dopuštena je njegova nedeterminiranost, npr. Došao mi je jašući jedan čovjek (8). Autor djela *al-Lubāb u Šarḥ al-Miṣbāḥ* tvrdi da je loša upotreba u akuzativnom padežu oznake stanja nedeterminiranom imenu bez inverzije, osim u slučajevima kada to nedeterminirano ime (9) ima atribut ili nešto drugo što supstituiralo determinirano ime ili ima ispred upitnu česticu, ili je razdvojeno od antecedenta sa إلا kao poništenjem negacije (10), kao kada npr. kažem: Došao mi je jedan čovjek jašući iz plemena Tamim ili npr. لا يركنن أحد الى الاحجام - متخوفاً يوم الوغى *Nikada se niko ne oslanja na formu - bojeći se dana borbe zbog smrti (za život) ili primjer هل اتيك رجل راكباً* *Da li ti je došao jedan čovjek jašući?* kada želiš da pitaš o njegovom izvršenju zabilježenom kao "jahanje" (الركوب) i primjer Došao mi je samo jedan čovjek jašući dok u drugom slučaju možeš reći: Došao mi je jašući jedan čovjek dok je jašući رجل راكباً loše kazano. Kratko rečeno, stavljanje oznake stanja prije antecedenta je obavezno, kao što smo naveli u primjeru جائني راكباً رجل a dopušteno je kao u primjeru جائني راكباً زيد *Došao mi je Zejd jašući* s tim da je zabranjeno kada je antecedent sa prijedlogom مررت جالساً بزيد *Prošao sam pored Zejda koji sjedi* (11). Ovo nije dopušteno ni kod jednog gramatičara izuzev Ibn Kaysāna jer je oz-

naka stanja u osnovi atribut, a pošto atribut spada u apozitive a apozitivi slijede uglavnom poslije imena a ime ne može doći prije svoga prijedloga, pa prema tome, kako će doći prije njega ono što inače slijedi poslije njega. Ibn Kaysān to, međutim, dopušta pozivajući se na riječi Uzvišenoga: *و ما أرسلناك إلا للناس كافة* *A mi smo tebe svemu svijetu poslali*. Dakle, značenje je: *و ما أرسلناك إلا للناس كافة*. Az-Zuġāġ objašnjava da je *كافة* oznaka stanja pronominalnog sufiksa drugog lica u *و ما أرسلناك* dok "t" na njemu služi za pojačanje značenja. Tako, ovaj ajet znači *و ما أرسلناك إلا* *A poslali smo te da odvraćaš narod od višebodstva i činjenja grijeha*. Autor u djelu *al-Kaššāf* navodi da je akuzativno *و ما أرسلناك إلا رسالة* na (implicitnom) infinitivu, tj. *و ما أرسلناك إلا رسالة* *A mi smo te poslali kao objavu cijelom svijetu* tj. *عامّة شاملة*. *كافة للناس* *A mi smo te poslali kao objavu cijelom svijetu* tj. *عامّة شاملة*. *هم* *potpunosti svimanjima* (12).

(Komentar)

1. Sve definicije akuzativa stanja ili načina polaze od toga da ova oznaka izražava stanje glagolskog subjekta ili objekta, ili oboga istovremeno u vrijeme dok se radnja događa, odnosno način vršenja glagolske radnje, čime na priloški način bliže određuje ili dopunjuje takvu radnju. Međutim, pošto i atribut ima sličnu funkciju u rečenici, moguće je da ponekad dođe i do poistovjećivanja ove odredbe sa atributom, odnosno nerazlikovanja njihovih sintaksičkih funkcija. Pošto i az-Zamahšarijevo definiranje ove odredbe ostavlja takvu mogućnost, Mustafa Ejubović svojim komentarom želi odmah da to i otkloni. Razlika između atributa i priloške odredbe stanja ili načina je, ipak, očita i ogleda se na više nivoa analize. Prema tome, osvrćući se kritički na az-Zamahšarijevo tumačenje ove odredbe, Ejubović i sam dalje ističe da ona izražava prolazno stanje ili položaj, odnosno "svojstvo" glagolskog subjekta ili objekta koje traje istovremeno i onoliko koliko traje glagolska radnja, za razliku od atributa koji izražava permanentno svojstvo i izvan trajanja glagolske radnje. Ona time ograničava trajanje glagolske radnje, iz čega i proizilazi obavezno prisustvo glagola kao njenog agensa. Tako, u primjeru *جائني رجل عالم* *Došao mi je učen čovjek* "učenost" kao svojstvo subjekta ove rečenice izraženo atributom, permanentno traje pa se može iskazati i imenskom rečenicom *زيد رجل عالم* *Zejd je učen čovjek* što ne važi za prilošku oznaku stanja ili načina. Ovu osobinu priloške oznake stanja ili načina gramatičari obično definiraju kao "tranzitornost" ili "prolaznost" (*مفارقة*), suprotno atributu koji izražava "permanentnost", odnosno "trajnost" sadržaja (*ثبوت ، ملازمة*)³¹ to rezultira i njenom relativnom samostalnošću prema glagolu, odnosno njegovom subjektu ili objektu. Zato se često u de-

³¹ Raḍiyuddīn, o.c. I, 198; Ibn 'Aqīl, o.c.I, 625-26; 'A. Ḥasan, o.c. II, 366.

finiranju ove oznake između ostalog ističe i da je fakultativni dio rečenice (فضلة), odnosno strukturalni redundant koji nije ni semantički niti sintaksički nužno neophodan za realizaciju glagolske radnje, za razliku od npr. objekta koji je, takođe, fakultativni dio rečenice, ali često neophodan za njenu potpunu realizaciju. Osim toga, sadržaj ove priloške oznake može se iskazati i kroz osnovne dijelove rečenice, kao npr. *زيد قائم Zejd stoji* gdje se iskazuje kroz predikat subjekta imenske rečenice na osnovu čega se i prepoznaje njena predikatska priroda.

Međutim, pored osnovnog svojstva tranzitornosti sadržaja, priloška oznaka stanja ili načina u nekoliko slučajeva izražava i permanentno svojstvo sadržaja glagolskog subjekta ili objekta. Takav je npr. slučaj kada sadržaj ove priloške oznake koroborira značenje svoga agensa istovremeno, formalno (لفظاً) i sadržajno (معنى): *وَأرسلناك للناس رسولاً Poslali smo te čovječanstvu kao poslanika* ili samo sadržajno *و السلام على يومٍ وُلدتُ ، و اليومَ أبعثُ حياً I spas meni, kada sam se rodio, i kada umrem, i kada budem proživljen*. Tako, *حياً* u ovome primjeru kao priloška oznaka stanja ili položaja koroborira sadržaj svoga agensa *أبعث* samo u sadržajnom pogledu, za razliku od prethodnog primjera gdje imamo istovremenu formalnu i značenjsku koroboraciju.³²

Sadržaj ove oznake kao permanentno svojstvo može koroborirati i značenje svoga antecedenta (صاحب الحال). *إختلف كل الشعب جميعاً. Razišao se (u mišljenju) sav narod u cjelosti*. S obzirom da izražavaju isti sadržaj, priloška oznaka *جميعاً* u ovome primjeru, koja izražava permanentno svojstvo koroborira sadržaj svoga antecedenta *كل*.³³

Osim toga, priloška odredba stanja se razlikuje od atributa i u pogledu padežnog oblika - uvijek je u akuzativu, bez obzira na svoj antecedent (subjekat ili objekat) kojemu pripada, dok se atribut sa imenom na koje se odnosi slaže u padežu.

Sadržaj ove priloške oznake kao permanentno svojstvo može koroborirati i ukupni sadržaj prethodne rečenice pod uslovom da ta rečenica izražava jednu trajnu činjenicu, tako da se njen sadržaj podudara sa značenjem ove priloške oznake kao permanentnog svojstva ove rečenice, njenog antecedenta. Nužno je, takođe, da ovakva rečenica bude sastavljena od dvije determinirane konkretne imenice kao njenog subjekta i predikata: *خليل أبوك رحيماً Halil je tvoj otac milostivi*.³⁴

³² A. Hasan, o.c. II, 367.

³³ Ibn 'Aqil, o.c. I, 626, (M.M. 'Abdulḥamid, o.c. I, 626/2); A. Hasan, o.c. II, 367.

³⁴ A. Hasan, o.c. II, 366; Ibn 'Aqil, o.c. I, 626, (M.M. 'Abdulḥamid, o.c. I, 626/2).

Sadržaj priloške oznake stanja ili položaja izražava permanentno svojstvo i u slučaju kada njen agens ukazuje na obnavljanje sadržaja njenog antecedenta, pod uslovom da antecedent označava jedinku određene vrste kroz koju se nastavlja stvaranje drugih jedinki, odnosno njihovo dalje proizvođenje tokom života. *خلق الانسان ضعيفاً Čovjek je stvoren slabim.*³⁵

Upotrebu priloške oznake stanja ili položaja koja izražava permanentno svojstvo glagolskog subjekta ili objekta imamo i u primjerima iz jezičke prakse koji se ne mogu svesti pod određena pravila: *دعوت الله سمياً Molio sam Boga koji sve čuje.*³⁶

U funkciji priloške oznake stanja ili načina dominantna je, kao što se vidi, derivativna imenica. Tako se "derivativnost" uz spomenutu "tranzitornost", ne odvajajući se jedna od druge, navode kao dvije osnovne osobine ove priloške oznake. Međutim, u funkciji ove priloške oznake moguća je upotreba i nederivativnih imenica u određenim slučajevima. Tako se nederivativne imenice često koriste kada iskazuju stvari koje imaju cijenu *بِعَهُ مَدّاً بَدْرَهُم Prodao ga za dirhem po muddu*, zatim kada izražavaju alegorijsko značenje *كَرَّ زَيْدٌ أَسْداً Povrati se Zejd kao lav*, uzajamni proces *بِعْتَهُ يَدَا بَيْدٍ Prodao sam ga iz ruke u ruku* i kada iskazuju slijed vršenja glagolske radnje: *أَدْخَلُوا الْغُرْفَةَ وَاحِداً وَاحِداً Ulazite u sobu jedan po jedan*. Međutim, s obzirom da se u sva četiri slučaja može upotrijebiti ravnopravno derivativno ime, radi lakšeg razumijevanja kao i zbog nepostojanja formalnih zapreka u tome pogledu, insistira se na njihovom tretiranju kao derivativnih priloških oznaka stanja ili položaja. Tako navedeni primjeri imaju značenje *باعه مقابضةً، كرّ زيد جريئاً، بيعه مسعراً كل مد بدرهم*.³⁷

Za razliku od navedenih, u četiri naredna slučaja nederivativne imenice u službi ove priloške oznake, prema većini gramatičara se ne mogu tretirati derivativnim. Takav je slučaj kada se nederivativna priloška oznaka atributira derivativnim atributom: *إِرتفع السعر قدراً كبيراً Cijena je porasla u velikom iznosu*. Ovako atributirana priloška oznaka stanja ili načina zove se "pripremna" ili "preliminarna" (التمهيدى) zbog toga što služi kao priprema za slijedeći atribut koji pored oznake ima i određenu sintaksičko-semantičku ulogu. Isti je slučaj i kada izražava broj: *فتمّ ميقات ربه أربعين ليلة Tako se ispunilo ugovoreno vrijemejegova Gospodara na četrdeset noći*, zatim poređenje između dvije kategorije ili dva perioda *هذا*

³⁵ 'A. Ḥasan, o.c. II, 367; Ibn 'Aqil, o.c. I, 626, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 626/ 2).

³⁶ 'A. Ḥasan, o.c. II, 368; Ibn 'Aqil, o.c. I, 626, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 626/ 2).

³⁷ Ibn 'Aqil, o.c. I, 628-29, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 628/1, 2,3); 'A. Ḥasan, o.c. II, 368-72; M. G. Carter; o.c. 370-73.

الخادم شاباً أنشطُ منه كهولةً *Ovaj sluga je bio vrijdniji u mladosti nego što je u srednjovječnosti* i kada izražava jednu od osobina svoga antecedenta هذا مالك ذهباً *Ovo je vlsnik zlatom*, ili kada antecedent označava određenu vrstu kojoj pripada sadržaj priloške oznake kao njegova derivacija: رغبت في الذهب خاتماً *Želio sam zlato kao prsten (u obliku prstena)* ili obmuto, oznaka izražava određenu vrstu a antecedent njen derivacioni dio u izvanjezičkom smislu: رغبت في الخاتم ذهباً *Želio sam prsten kao zlato*. Ovakve priloške oznake se ne tretiraju derivativnim, s obzirom da nemaju alternativnu upotrebu.³⁸

Priloška oznaka stanja ili načina može izražavati sadržaj koji se realizira istovremeno sa radnjom njenog agensa هذا يسوق السيارة الآن *Ovaj sada vozi auto pažljivo* ili u budućnosti, neposredno nakon realizacije radnje njenoga agensa ili nakon izvjesnog vremena ادخلوها بسلام *Uđite u njegov sa selamom sigurni*.³⁹

Priloška oznaka stanja ili načina može izražavati u rečenici i novi sadržaj, odnosno može imati svojstvo informativnosti, tako da se rečenica ne bi mogla razumjeti ukoliko bi se oznaka ispustila: وقف الاسد في قفصه *Stajao je lav u svom kavezu razljučen*. U ovome slučaju ovakva priloška oznaka se zove "konstitucionalna" (المؤسّسة) ili "eksplikativna" (المبيّنة). Osim toga, ova priloška oznaka svojim sadržajem može da intenzificira sadržaj dotične rečenice bez dodatnog novog značenja: لا تظلم الناس *Ne tlači narod nasiljem i ne uznosi se nad njima oholoći se*, pa se u tom slučaju zove "koroborirajuća" (المؤكدة). Ovakva priloška oznaka stanja ili načina može se tako i ispustiti a da se ne dovede u pitanje značenje rečenice.⁴⁰

Priloška oznaka stanja ili načina, s obzirom na navedene osobine i funkciju koju ima u rečenici, najčešće se realizira, kao što smo vidjeli, u obliku participa, dok kao njegov ekvivalent mogu biti i infinitiv: قتلته *Ubio sam ga okovanog*, tj. مصبوراً, zatim konkretna imenica: كَرَّ *Povrati se Zejd kao lav* i, na kraju, rečenica, o čemu Mustafa Ejubović ne govori u svome komentaru.⁴¹

Priloška oznaka stanja ili načina, kao što je naprijed kazano, svojim sadržajem izražava i određeno atributivno značenje koje se odnosi na njen antecedent, dok infinitiv za koji smo naprijed kazali da, takođe, može biti u

³⁸ Ibn 'Aqil, o.c. I, 629, (M.M.'Abdulhamid, o.c. I, 629); A. Hasan, o.c. II, 373-75.

³⁹ 'A. Hasan, o.c. II, 390.

⁴⁰ Ibidem, 391.

⁴¹ W. Wright, o.c. II, 114-15.

službi ove oznake, ne izražava takvo značenje. Zato rečenica *زيد طلع بَغْتَةً* u kojoj u službi ove priloške oznake imamo nedeterminirani infinitiv *بَغْتَةً* u akuzativnom padežu, prema većini gramatičara, implicite glasi: *زيد طلع* *Zejd se pojavio iznenada*. Neki među njima, kao što su al-'Aḥfaš i al-Mubarrad, ovaj infinitiv ne tretiraju uopće kao prilošku oznaku stanja ili načina, nego kao apsolutni objekat elidiranog glagola. Tako, ova rečenica prema njima implicite glasi: *زيد يبغْت بَغْتَةً* *Stigao je Zejd pojavljujući se iznenada*, u kojoj je *يبغْت* priloška oznaka stanja ili načina, a ne infinitiv *بَغْتَةً*.⁴²

Prema kufanskoj školi se, takođe, u ovome slučaju radi o apsolutnom objektu, samo što je kod njih agens spomenuti glagol koji se razumijeva kao glagol koji ima značenje infinitiva, pa rečenica implicite glasi: *زيد بغت* *Zejd je udaren stojeći*. Prema njima, umjesto glagola *بغت* u ovome slučaju se implicira glagol *طلع* čiji je apsolutni objekat infinitiv *بغْتة*.⁴³

2. Priloška oznaka stanja ili načina zavisi od svoga agensa koji je najčešće glagol. Agens, međutim, mogu biti i druge vrste riječi koje imaju aktivno glagolsko dejstvo; kao što su glagolski atribut u obliku participa aktivnog *زيد ضارب عمراً قائماً* *Zejd je udario Amra stojeći*, zatim participa pasivnog *زيد مضروب قائماً* *Zejd je udaren stojeći*, zatim atribut *زيد قائماً أحسن منه قاعداً* *Zejd je lijep kad stoji*, ili elativ *زيد قائماً أحسن منه قاعداً* *Zejd je ljepši kad stoji nego kad sjedi*. Agens priloške oznake stanja ili načina može biti i neka druga riječ koja nema aktivno glagolsko dejstvo, ali može imati značenje glagola, kao što su prijedlog *زيد في قائماً* *Zejd je u kući, stoji (u stojećem položaju)* gdje je *في الدار* ekvivalent za *الدار*, zatim pokazna zamjenica *هذا عمرو منطلقاً* *Ovo je Amr veseljak* čiji je ekvivalent *منطلقاً* ili *أنظر إليه منطلقاً*, zatim upitna čestica, odnosno zamjenica *ما شأنك قائماً* *Što ti je da stojiš?* čiji je ekvivalent *ما تفعل قائماً* *Što radiš stojeći?* ili *ما لك واقفاً* *Što imaš da stojiš?*⁴⁴

Priloška oznaka stanja ili načina u rečenici može doći i prije svoga agensa ukoliko su agens potpuno promjenljivi glagol ili glagolski atribut, kao što su participi aktivni, participi pasivni i deverbalni atribut: *مخلصاً زيد دعا* *Iskreno je Zejd pozivao*.⁴⁵

⁴² Ibn 'Aqīl, o.c. I, 632.

⁴³ Ibidem

⁴⁴ W. Wright, o.c. II, 113-14.

⁴⁵ Međutim, i u ovome slučaju postoje izuzeci. Pogl. Ibn 'Aqīl, o.c. I, 647.

Ukoliko je, međutim, agens značenjski (عامل معنوي) kao što su npr. pokazna zamjenica, željna čestica, elativ, prilog i prijedlog sa dopunom, priloška oznaka stanja ili položaja ne može doći prije svoga agensa: زيد في زيدا عندك قائماً Zejd je u kući ili kod tebe na nogama.⁴⁶

Agens priloške oznake stanja ili načina može biti i izostavljen, odnosno neiskazan, bilo kao obavezno ili dopušteno elidiran. Obavezno se izostavlja u primjerima koroborativne priloške oznake sadržaja rečenice زيد أعرفه عطوفاً Zejd je tvoj otac milostivi, tj. أعرفه عطوفاً, zatim u oblicima pozdrava i čestitanja راشداً مهدياً Pravim putem! tj. إذهب i u nekim frazama إشتريته بدرهم فزائداً Kupio sam ga za dirhem i nešto više, tj. فذهب الثمن زائداً.⁴⁷

Dopušteno je ispuštanje u frazama kao ركباً u odgovoru na pitanje كيف جئت Došao sam jašući. Nekada se može ispustiti i sama priloška oznaka ukoliko su iskazani riječ ili sintagma koja se na nju odnosi: و الملائكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم A meleki će im ulaziti na svaka vrata (govoreći) neka je selam vama, tj.... قائلين govoreći.⁴⁸

3. Jedan antecedent obično ima i jednu prilošku oznaku stanja ili načina koja se s njim slaže u broju i rodu: هبطت الطائرة هادئاً Avion se spustio mirno. S obzirom da u određenim slučajevima postoji mogućnost razumijevanja i više od jednog antecedenta, kao npr. u rečenici قابلت الأخ ركباً Susreo sam se sa bratom vozeći se gdje se pravi antecedent ne može sa sigurnošću identificirati, neki gramatičari odbacuju ovakav način izražavanja priloške oznake stanja ili načina.

Ukoliko u jednoj rečenici ima više priloških oznaka koje se odnose na jedan antecedent, s njim se slažu kako je već navedeno, s tim što se u ovome slučaju oznake ne vežu veznikom, što je, inače, moguće s tim što se u tom slučaju ne tretiraju kao priloške oznake nego kao imena poslije veznika: هبط الطيار هادئاً مبتسماً لابساً ثياب الطيران Pilot se spustio mirno, osmjehujući se, obučen u avijacijsku uniformu.

Isto tako, postoji mogućnost da više antecedenata u jednoj rečenici ima jednu prilošku oznaku stanja ili načina i u formalnom i u značenjskom pogledu, pa se i u tom slučaju slažu sa svojim agensima u broju (dvojnina ili množina): Gledao sam pčele i mrave predane poslu. Ponavljanje priloške oznake u ovome slučaju za svaki antece-

⁴⁶ Ibidem, 647-50; W.Wright, o.c. II, 118-19; 'A. Hasan, o.c. II, 382.

⁴⁷ Ibn 'Aqil, o.c. I, 660-62; 'A. Hasan, o.c. II, 410-11.

⁴⁸ 'A. Hasan, o.c. II, 408-09; W.Wright, o.c. II, 120-21.

dent nije dopušteno, osim da se iskazuje neposredno poslije svakog antecedenta.

Ukoliko se, međutim, radi o različitim priloškim oznakama stanja ili načina u formalnom i u sadržajnom pogledu, potrebno je njihovo razdvajanje, ali i ovoga puta bez veznika, svaka priloška oznaka poslije svoga antecedenta, da se ne bi pojavile nejasnoće u značenju rečenice, mada je moguće i da se poredaju na kraju onako kako kojemu antecedentu pripadaju.⁴⁹

4. Obavezno nedeterminiranje priloške oznake stanja ili načina Šejh Jujo metaforički upoređuje sa sudskom presudom antecedentu, čije je pravo za razliku od osuđenog, odnosno antecedenta, da može biti neodređena, odnosno nedeterminirana. Ovakvo tumačenje priloške oznake stanja ili načina i njenoga antecedenta nalazimo i u drugim klasičnim djelima arapske sintakse.⁵⁰

5. Budući da je nedeterminiranost osnova riječi, a cilj priloške oznake stanja ili načina registriranje i izražavanje događaja koji se odnose na njen antecedent, bilo u predikatskom odnosu ili kao zbivanje, prema većini gramatičara ova se priloška oznaka realizira isključivo u nedeterminiranom obliku, pošto je determinacija s obzirom na spomenuti cilj suvišna. Inače, priloška oznaka stanja ili načina je u suštini predikat svojega antecedenta, jer je i derivativno ime koje je po pravilu najčešće u funkciji ove oznake po svojoj prirodi predikativno, može se prevesti kao glagol. Njegovim determiniranjem izgubila bi se, međutim, predikativna priroda ove oznake i stvorila mogućnost tretiranja atributom antecedenta, odnosno uspostavljanja pogrešnog međusobnog odnosa.

S obzirom na obaveznu nedeterminiranost priloške oznake stanja ili načina, u slučajevima kada je determinirana kao što su navedeni primjeri, tretira se, prema većini gramatičara, kao formalno determinirana, a u značenjskom smislu nedeterminirana priloška oznaka. Formalna determinacija, kao što vidimo i iz primjera koje navodi Šejh Jujo, može biti ostvarena pomoću određenog člana ili genitivne veze; spomenuti primjeri implicite glase: ⁵¹ *أوردها معتركةً. مررت به منفرداً. فعلت مجتهداً.*

Predstavnici bagdadske škole, međutim, dopuštaju apsolutnu determinaciju ove priloške oznake bez ikakvih dodatnih tumačenja, tako da je, prema njima, u primjeru *جاء زيد الراكب* *Došao je Zejd vozeći se* ostvarena i formalna i sadržajna determinacija.⁵²

⁴⁹ A. Hasan, o.c. II, 385-88.

⁵⁰ Ibn Hāgib; Al-Īdāh...341

⁵¹ Ibn Aqil, o.c. I, 630.

⁵² Ibn Aqil, o.c. I, 631.

Predstavnici kufanske škole, takođe, dopuštaju ovakvu mogućnost, ali samo ukoliko ova priloška oznaka u sebi sadrži značenje uvjetovanosti. Tako se, prema njima, umjesto *زيد ركب أحسن منه ماشياً Zejd je bolji dok se vozi nego nego kad pješaci* može reći *زيد الراكب أحسن منه الماشي*. Prema tome, ukoliko se ova rečenica razumije u značenju *زيد إذا ركب أحسن منه إذا مشى* moguća je, prema njima, i determinirana upotreba ove dvije priloške oznake.⁵³

6. Obaveznost determiniranja antecedenta slična je osuđeniku koji mora biti određen, pošto osuda neodređene osobe ništa ne znači, kao što izražavanje stanja nedeterminiranog antecedenta, takođe, ništa ne znači u informacijskom pogledu. Tako se i u ovome slučaju prepoznaje predikativna priroda priloške oznake stanja ili načina u odnosu na njen antecedent, kao i njena razlika u odnosu na atribut.⁵⁴

7. U ovome slučaju *راكباً* uopće ne izražava vanjski aspekt stanja imenice *رجلاً* iza koje slijedi, nego u atributativnom pogledu, sužavajući njeno značenje, bliže određuje njen sadržaj. Tako se u ovome primjeru ni na kakav način ne može prepoznati upotreba priloške oznake stanja ili načina.

8. Upotreba nedeterminiranog antecedenta dopuštena je, dakle, u inverzivnom položaju sa njegovom priloškom odredbom. S obzirom da antecedent i njegova priloška oznaka stanja ili načina u suštini stoje u odnosu subjekata i predikata imenske rečenice, prema nekim tumačenjima ova priloška oznaka dolazi prije da na izvjestan način odredi antecedent i tako pripremi njegovo iskazivanje. U suprotnom slučaju, imali bismo atributativni odnos između priloške oznake i njenog antecedenta.⁵⁵

9. U ovome slučaju radi se, dakle, o sužavanju značenja antecedenta čime se na izvjestan način postiže određena doza njegove determiniranosti koja se kreće između apsolutne neodređenosti i prave determiniranosti. Ovakva "specijalizacija" antecedenta, kako je neki gramatičari zovu, postiže se prije svega njegovom atribucijom, kao što navodi i sam Ejubović *أشفت على طفلة صغيرة تائهة Sažalio sam se na malu zalutalu djevojčicu*, dok dalja zamjena za njegovu determiniranost mogu biti još i genitivna veza: *حافظت على أثاث الغرفة منسقةً Brinuo sam se o sredenom sobnom namještaju*, ili druga slična dopuna (radnja): *أفرح بناظم شعراً مبتدئاً Veselim se pjesniku početniku*, ili dopunom drugog determiniranog imena sa veznikom: *ذهب فريق و محمود مسرعين Otišli su Ferik i Mahmud žu-reći*.⁵⁶

⁵³ Ibidem

⁵⁴ M. G. Carter; 376-77.

⁵⁵ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 204; 'A. Ḥasan, o.c. II, 402; Ibn'Aqīl, o.c. I, 633-34, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 633/2).

⁵⁶ Raḍiyyddīn, o.c. I, 204; 'A. Ḥasan, o.c. II, 403; Ibn'Aqīl, o.c. I, 635, (M.M. 'Abdulḥamīd, oc. I, 633/2).

10. Ovdje se radi o "generalizaciji" nedeterminiranog antecedenta koja se postiže općom negacijom ما خاب عامل مخلصاً *Ne propada koji radi iskreno*, ili njenim ekvivalentom u što spadaju prohibicija لا تشرب في كوب *Ne pij iz razbijene čaše!* i interogativ هل ترضى عن أم قاسياً *Jesi li zadovoljan majkom nemilosrdnom?*⁵⁷

Osim spomenutih primjera u kojima antecedent može biti nedeterminirano ime, navodi se i slučaj kada je priloška oznaka stanja ili načina rečenica sa veznikom زارنا رجل والشمس طالعة: و *Posjetio nas je jedan čovjek dok je sunce izlazilo* koji otklanja sumnju da se radi o atributivnoj rečenici nedeterminiranog imena.⁵⁸ I posljednji slučaj moguće upotrebe nedeterminiranog antecedenta je kada je priloška oznaka stanja ili načina nederivativno ime هذا خاتم ذهباً *Ovo je prsten od zlata* zbog toga što kao nederivativno ne može biti atribut u rečenici. Ovim se istovremeno, kao što je već navedeno, opravdava i mogućnost upotrebe ovakvoga imena u službi ove priloške oznake.⁵⁹

Pored navedenih slučajeva upotrebe nedeterminiranog antecedenta, Sibawayh dopušta kao karakteristične i frazu فيها رجل قائماً *U njoj je čovjek koji stoji* i u hadisu صلى رسول الله صلعم قاعداً و صلى وراءه رجال قياماً *Božiji Poslanik je klanjao sjedeći, a ljudi su iza njega klanjali stojeći.*⁶⁰

11. Većina gramatičara ne dopušta inverziju antecedenta sa prijedlogom i njegove priloške oznake. Međutim, kada se radi o redundantnom prijedlogu, kao u primjeru ما جاء من أحد راكباً *Nije niko došao jašući*, dopušta se inverzija, prema svim gramatičarima, tako da se može reći i: ما جاء راكباً من أحد *Nije došao vozeći se niko.*⁶¹

Osim Ibn Kaysāna, ovakvu upotrebu dopuštaju još i al-Fārisī, Ibn Berhān i Ibn Mālik a ovakvome mišljenju pridružuje se i Hasan 'Abbās koji smatra da je inverzija antecedenta i njegove priloške oznake u ovome slučaju dopuštena zbog dosta takvih kur'anskih i drugih primjera. Za nedopuštanje ovakve upotrebe ne postoje, prema njemu, nikakvi razlozi, pogotovu semantičke prirode.⁶²

U službi priloške oznake stanja ili načina, isto kao i u slučaju predikata imenske rečenice i atributa, osim proste riječi kao njihove osnove, može biti

⁵⁷ Raḍiyuddīn, o.c. I, 204; 'A. Ḥasan, o.c. II, 403; Ibn 'Aqīl, o.c. I, 637-39, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 633/2).

⁵⁸ Ibn 'Aqīl, o.c. I, 638, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 633/2).

⁵⁹ 'A. Ḥasan, o.c. II, 403; Ibn 'Aqīl, o.c. I, (M.M. 'Abdulḥamīd, o.c. I, 633/2).

⁶⁰ W. Wright, o.c. II, 118.

⁶¹ Ibn 'Aqīl, o.c. I, 641.

⁶² 'A. Ḥasan, o.c. II, 379 i nap. 1 i 2.

i rečenica koja kao i prosta riječ izražava vanjski aspekt stanja glagolskog subjekta ili objekta, odnosno način realizacije glagolske radnje. Mustafa Ejubović, međutim, u svome komentaru o ovome ne govori, vjerovatno zbog toga što se u ovome slučaju ne eksplicira i formalna akuzativnost koja je odlika riječi, a ne rečenice.

التمييز - AKUZATIV SPECIFIKACIJE

(Prevod)

Drugi primjer pridodatih osnovnim je akuzativ specifikacije (1) koji otklanja nejasnoću u rečenici kada je nejasnoća u predikaciji, kao kada kažeš طاب زيد نفساً Zejd je dobar u duši. Nejasnost je u ovome slučaju u predikativnom odnosu طاب prema زيد, a ne u samome الطيب niti u samome زيد (2) ili u jednoj riječi, čime se želi upoređivanje sa rečenicom, odnosno otklanjanje nejasnosti u jednoj riječi ukoliko je (ta riječ) jedna od dvije strane predikativnog odnosa. Dolazi poslije završetka imenice, kao što u prvome slučaju dolazi nakon završetka rečenice (3). Završetak može biti sa eksplicitnim "tanwinom", kao kada kažeš عندي راقود خلأ Imam vrč sirčeta, ili implicitno, kao što je u nepotpuno promjenljivim riječima, npr. هو أحسن وجهاً. On je najljepšega lica ili potpuno nepromjenljivim, kao što su složeni brojevi, npr. ثلاث و عشر عشرة trinaest ljudi, pošto su u osnovi عشر و ثلاث tako da je i kod njih "tanwīn" implicitan; ili sa "n" dvojne, npr. قفيزان برأ dva kafi-za pšenice i منوان سمناً dvije mene masla. Riječ منوان je dvojina imenice منأ. Zatim sa "n" množine. Pod "n" množine misli se na "n" slično množini a nalazi se kod brojeva npr. عشرون درهماً dvadeset dirhema. Kaže se da (ovo "n") ne predstavlja "n" prave množine, kao u primjeru حسنون وجوهاً lijepih lica, pošto je riječ o akuzativu specifikacije jedne riječi a ovo je specifikacija rečenice u kojoj se поближе određuje ono što je nejasno u njoj u odnosu na glagol, ili njoj sličnim, ili genitivnoj vezi, npr. مثلُهُ رجلاً On kao čovjek i ملؤهُ عسلأ mjera meda (4).

Autor djela *al-Lubāb* kaže da je obavezno imenica agens akuzativnog padeža akuzativa specifikacije zato što svojim završetkom liči agensu objekta a to su particip aktivni i infinitiv. Zar ne vidimo da je راقود kada kažeš راقود خلأ imenica u potpunosti ostvarena, tj. onemogućena da bude u genitivnoj vezi, s obzirom da je sa "tanwīnom" koji je znak nejasnosti koji ostavlja mogućnost više vrsta mjera zapremine. Zato to traži خلأ u akuzativnom padežu, što je, takođe, slično primjeru sa "tanwīnom" koji traži objekat, i gdje se, takođe, onemogućuje genitivna veza zbog "tanwīna". Isto tako je i sa منوان سمناً i قفيزان برأ u primjerima منوان i قفيزان koji se završavaju sa "n" dvojine koji, takođe, daje mogućnost raznih vrsta mjera

zapremine i težine. Zato poslije ova dva primjera i njima sličnih dolazi akuzativni padež. Isto tako je i sa *عشرون درهماً* zato što se završava sa "n" množine koje ostavlja mogućnost više vrsta brojenih (stvari ili osoba) kao i drugi slični primjeri. Na ovaj način je i *مثله رجلاً ملؤه عسلاً* koje se završava genitivnom vezom, pošto je i to nejasno kao i *منوان إقفيزان*. Slično je i *أنا معطيه درهماً* *Ja sam davalac dirhema njemu* zato što dodavanje *معطى* kao prvog člana genitivne veze pronominalnom sufiksu onemogućava genitiv riječi *درهم*. Ovo je potpuno ime, a potpunost može biti nestalna i stalna. Prva je pomoću "tanwīna" i "n" dvojine zato što u primjeru *راقود خلأ* možeš reći *راقود خلأ* a u *راقود خلأ* možeš reći *سمن*. Druga je pomoću "n" množine i genitivne veze jer ne možeš u primjeru *عشرون درهماً* reći *عشرون درهم* pošto je *عشرون* imenica objektivno takva koja označava dvostruko *عشرة* a ne kao kod množine, npr. – *مسلمون* *مسلم*. Dakle, kada bi bilo ovako i kod brojeva, bilo bi nužno da npr. *ثلاثون* znači tri puta po tri (tri trojke) kao što *المسلمون* može značiti tri osobe. Međutim, pošto to označava tri puta po deset, znamo da je to objektivna imenica sa "w" i "n" i zato ne može biti bez "n" i zbog toga se kaže da je stalno. Isto to važi i za genitivnu vezu zato što u primjeru *ملؤه عسلاً* ne možemo reći *ملؤه عسل* jer je (*ملؤ*) prvi član genitivne veze pronominalnom sufiksu i ne može istovremeno dvjema riječima biti prvi član genitivne veze (5).

Potrebno je znati da akuzativ specifikacije zbog slabljenja imenice u glagolskoj radnji ne dolazi prije svoga agensa, kada je nesumnjivo potpuno ime. Tako se ne može reći *درهماً عشرون* (6). Isto tako, ne dolazi ni prije svoga agensa kada je pravi glagol, dok al-Māzini i al-Mubarrad dopuštaju da dođe prije svoga agensa ako je promjenljiv glagol, opravdavajući to stihom pjesnika:

أَتَهْجُرُ لَيْلَى بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا - وَ مَا كَانَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ

Da li Lejla odlazeći ostavlja svoga dragoga - dok on dušom svojom rastanak ne želi.

Imenica *نفساً* je u ovome slučaju akuzativ specifikacije predikativnog odnosa glagola *تطيب* prema pronominalnom sufiksu koji se odnosi na imenicu a koji se nalazi prije akuzativa specifikacije (7).

(Komentar)

1. Šejh Jujo u ovome poglavlju pokušava šire objasniti relativno uopštenu definiciju akuzativa specifikacije u osnovnome djelu, s obzirom da je ova sintaksička kategorija na izvjestan način specifična u arapskom jeziku.

U nekoliko elemenata time što bliže određuje, dopunjava, otklanja eventualnu nejasnoću ili dvosmislenost onoga na što se odnosi, slična je drugim sintaksičkim kategorijama kao što su priloška oznaka stanja ili načina, atribut, permutativ ili apozicija, ali se s obzirom na specifičan aspekt određivanja sadržaja onoga na što se odnosi, od njih posebno izdvaja.

U većini sintaksičkih djela za ovu vrstu akuzativa, odnosno priloške oznake, s obzirom da na priloški način bliže dopunjava glagolsku radnju, kaže i to da otklanja mogućnost permanentne nejasnosti u suštini impliciranoga ili eksplicite iskazanog (مذكورة و مقدره).⁶³ Međutim, ni ovakve niti slične definicije nisu dovoljne za potpunije razumijevanje ove priloške oznake, pa iz toga razloga i Šejh Jujo pokušava da na temelju njenog definiranja u osnovnom djelu bliže objasni njen smisao i funkciju koju ima u rečenici. Većina autora, međutim, ovu prilošku oznaku najčešće tumače njenim kompariranjem sa drugim, njoj sličnim sintaksičkim elementima. U takvome kompariranju najviše se insistira na njenom poređenju sa priloškom oznakom stanja ili načina. Njihova međusobna sličnost ogleda se u tome što obje bliže određujući ili dopunjujući glagol na koji se odnose, otklanjaju eventualnu nejasnost sadržaja rečenice u kojoj se nalaze. Međutim, na ovome nivou se i završava njihova međusobna sličnost. Razlika nastaje u aspektu isticanja sadržaja imenice na koju se odnose. Dok priloška oznaka stanja ili načina takvu imenicu određuje sa njenog vanjskog aspekta, priloška oznaka specifikacije ističe unutarnji aspekt sadržaja imenice na koju se odnosi. Na sličan način se očituje i njena razlika u odnosu na atribut رجل طويل *visok čovjek* koji na pridjevski način određuje vanjski aspekt imenice na koju se odnosi, zatim u odnosu na apoziciju جائئى العالم زيد *Došao mi je naučnik Zejd* ili permutativ مررت به زيد *Prošao sam pored njega, Zejda* koji, takođe, na svoj način određuju vanjski aspekt imenice na koju se odnose. Prilikom definiranja ove priloške oznake nekada se u cilju očitovanja njene razlike u odnosu na svojstva zajedničkih imenica, ističe i to da ova priloška oznaka determiniranjem ili limitiranjem sadržaja imenice na koju se odnosi, otklanja permanentno moguću nejasnost u njenom sadržaju.⁶⁴

2. Priloška oznaka specifikacije, s obzirom na službu koju ima u rečenici, manifestira se na dva nivoa, kao što je istaknuto i u samome komentaru, nivou rečenice i nivou jedne riječi. Na nivou rečenice postiže se specificiranje odnosa predikacije, a u drugome slučaju specificiranje

⁶³ Prilošku oznaku specifikacije Ibn Hāgīb u djelu *al-Kāfiya* definira ovako: التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدره.

⁶⁴ Mulla Ğāmī, *Al-Fawā'id aḡ-ḡiyā'iyya (Šarḡ Kāfiya Ibn Hāgīb)*, Istanbul, s.a.95-96; Radiyyuddīn, o.c. I, 215-16; 'A. Hasan, o.c. II, 415-16; Ibn 'Aqīl, o.c. I. 623; M. G. Carter, o.c. 383.

određene riječi u rečenici. Imajući u vidu ova dva nivoa, najčešće se za ovu prilošku oznaku ističe da izražava eksplikaciju eksplicitne ili implicitne suštine rečenice.

U prvome slučaju, priloška oznaka specifikacije poblize označava međusobni odnos predikata prema svome subjektu, što rezultira determiniranjem ili limitiranjem sadržaja samoga predikata.⁶⁵ Detaljiranjem ovoga odnosa postiže se potpunije i preciznije značenje same rečenice, čime se istovremeno otklanja i eventualna nejasnost ili dvosmislenost u značenju cjelokupnog sadržaja rečenice.

U gramatičkoj strukturi rečenice i ova priloška oznaka je strukturalni redundant, čiji je agens glagol, odnosno njegov ekvivalent. Sama priloška oznaka specifikacije obavezno je nedeterminirana imenica i u osnovi je glagolski subjekat *إشتعل الرأس شيباً* *Raspalila se glava sijedim kosama*, objekat *غرست الارض شجراً* *Zasadio sam zemlju drvećem* ili imenski subjekat transformirane rečenice:

بِالله عظيم قدرة *Bog je velik svojom moći*. Tako je u prvome primjeru priloška oznaka specifikacije transformirana iz glagolskog subjekta u rečenici: *إشتعل شيباً الرأس* *Raspalila se sijeda kosa na glavi* a u drugome iz glagolskog objekta: *غرست شجراً الارض* *Zasadio sam drveće po zemlji* i u trećem iz imenskog subjekta: *بِالله عظيمه* *Božija moć je velika*.

Za prilošku oznaku specifikacije odnosa u rečenici u klasičnoj literaturi se obično kaže da se javlja u rečenici i prijedloškoj sintagmi, ili rečeničnim ekvivalentima.⁶⁶ To znači da se ova priloška oznaka osim u rečenicama sa finitnim glagolskim oblikom može javiti i u drugim u kojima predikat ima glagolsko značenje, kao što je particip aktivni *زيد متفقياً* *Zejd puca od sala*, particip pasivni *أرض مفرجة عيوناً* *Zemlja je ispućala od izvora*, atribut *زيد طيب أباً* *Zejd je dobar otac*, infinitiv *أعجبني* *Iznenadila me njegova očinska dobrota*, elativ *أنا أكثر منك مالاً و* *خير مستقراً* *Od tebe sam bogatiji i stabilniji*, kao i druge vrste riječi koje u sebi imaju glagolsko značenje, kao što su oblici izražavanja čuđenja, bilo pravilni *ما أحسن زيداً رجلاً: (قياسي)* *Što je Zejd dobar kao čovjek* ili iz jezičke prakse *كفي بالله شهيداً (سماعي)* *Dovoljan je Bog kao svjedok*.⁶⁷ Međutim, u svim navedenim primjerima u vezi sa samom priloškom ozna-

⁶⁵ W.Wright, o.c. II, 122-23.

⁶⁶ Radiyyuddīn, o.c. I, 220; Mulla Ġāmī, o.c. 99.

⁶⁷ U vezi primjera priloške oznake specifikacije zabilježenih u jezičkoj praksi Arapa kao formi izražavanja čuđenja ili divljenja, postoji mogućnost različitog razumijevanja njihovog značenja, što automatski određuje i vrstu ove priloške odredbe. Tako, ukoliko se pronominalni sufiks u ovakvim primjerima ne odnosi

kom specifikacije, u suštini se ništa ne mijenja. U svakom od navedenih primjera radi se o eksplikaciji odnosa predikata prema svome subjektu.

Priloška oznaka specifikacije odnosa u rečenici ukoliko je transformirana iz glagolskog subjekta ili objekta obavezno je u akuzativnom padežnom obliku: *إرتفعت درجة* *Pošteni odskače po rang;* *ارتفعت درجة* *Rang poštenoga odskače.* Izuzetak od ovoga pravila je priloška oznaka specifikacije elativa za koji važi posebno pravilo. Ovakva priloška oznaka zadržava akuzativni padež ukoliko elativ kao predikat u sebi ima glagolsko značenje, što znači da se može transformirati u glagol a priloška oznaka specifikacije u glagolski subjekat, svejedno da li je elativ sam kao predikat ili prvi član genitivne veze: *المتعلم كثرت إجادته* *Razumijevanje učenoga se povećava;* *المتعلم أكثر إجادة* *Učeni bolje razumijeva;* *أنت حسن خلقك* *Ti si dobroga karaktera;* *أنت أحسن خلقاً* *Ti si boljega karaktera.*

Isto pravilo važi i za elativ kao predikat koji nema u sebi glagolsko značenje, ali je prvi član genitivne veze imenici koja nije priloška oznaka specifikacije: *أنت أفضل الناس بيتاً* *Ti si čovjek najboljega ugleda.* Priloška oznaka specifikacije u ovome slučaju je u akuzativnom padežu zato što elativ nema dvostruku mogućnost aneksije.

Ukoliko, međutim, elativ kao predikat nema u sebi glagolsko značenje a nema ni drugu imenicu osim priloške oznake specifikacije, on anektira prilošku oznaku specifikacije koja je u ovome slučaju u genitivnom padežu kao drugi član genitivne veze: *هند أفضل شاعرة* *Hinda je najbolja pjesnikinja.* Budući da elativ u ovome slučaju specificira sadržaj iskazan priloškom oznakom specifikacije (شاعرة), on se može i zamijeniti česticom *بعض* kao prvim članom genitivne veze, dok je imenica kojom se izražava specifikacija

na određenu osobu kao u primjeru: *له دره فارساً* *Divnoga li junaka!* onda se radi o priloškoj odredbi specifikacije proste riječi, a ne odnosu predikacije rečenice, s obzirom da je u ovome slučaju jača potreba za objašnjenjem onoga na što se odnosi pronominalni sufiks od specificiranja njegovog odnosa sa oblikom izražavanja čuđenja ili divljenja. Kada se, međutim, pronominalni sufiks trećeg lica odnosi na određenu osobu: *سجل التاريخ أبداع صور البطولة لخالد* *Istorija je zabilježila najpoznatije primjere junaštva Halid ibn Velida, divnoga li junaka,* ili je pronominalni sufiks drugog lica: *له* *له دره فارساً* *Divan li si junak!* ili je vlastito ime eksplicite iskazano: *له دره خالد* *Divan li je Halid junak!* onda se radi o priloškoj odredbi specifikacije predikativnog odnosa u rečenici. Isto se odnosi i na standardne forme izražavanja čuđenja ili divljenja: *أفعل به* ili *أفعله* O ovome pogledati: Raḍiyyuddīn, o.c. I, 218-19 i 220; Ibn 'Aqīl, o.c. I, 668; 'A.Ḥasan, o.c. II, 423 i 427.

kao drugi član genitivne veze u množini. هند بعض - هند أفضل شاعرةٍ الشاعرات⁶⁸

Priloška oznaka specifikacije može se objasniti i pomoću prijedloga من sa dopunom u genitivu, ali samo ukoliko je transformirana iz objekta glagolskog subjekta. Ovaj se prijedlog može upotrijebiti i u frazama iz jezičke prakse: (من فارساً) Divnoga li junaka!⁶⁹

Priloška oznaka specifikacije ne može doći prije svoga agensa ukoliko je agens nepromjenljivog oblika kao što su standardne forme izražavanja čuđenja ili divljenja, ili primjeri fraza iz jezičke prakse, čak kada se u njihovoj funkciji nalaze i promjenljivi oblici.⁷⁰

U drugim slučajevima, mada rijetko i to uglavnom u poeziji, dopušta se ovakva inverzija, s tim što se preferira standardni raspored: شيباً أشتمل سijedim kosama mu sija glava. Ovo u stvari dopuštaju al-Kisā'i, al-Māzinī i al-Mubarrad, dok Sibawayhi ne dozvoljava ni u kojem slučaju.⁷¹

Ova se inverzija posebno ne dopušta ukoliko je agens ovakve priloške oznake atribut, elativ, infinitiv ili druga vrsta riječi koja u sebi ima glagolskog značenja, i to zbog slabosti značenja glagolske radnje koju u sebi imaju.

Dopušta se, međutim, upotreba priloške oznake specifikacije između agensa i pacijentisa ukoliko je agens glagol ili njegov ekvivalent: صَفَا نفساً الورعُ Pobožni je čiste duše.⁷²

Ukoliko u jednoj rečenici ima više priloških oznaka specifikacije, obavezno idu sa veznikom, i sve druge se tretiraju kao imenica sa veznikom, a ne kao priloška oznaka specifikacije: Dječak se razvio i tijelom i razumom.⁷³

3. Priloška oznaka specifikacije u ovome slučaju bliže određuje jednu riječ, analogno specificiranju predikativnog odnosa u rečenici, i isto kao i u slučaju rečenice dolazi neposredno iza riječi na koju se odnosi zbog toga što je kao i u slučaju rečenice ona razlog i uzrok njene upotrebe. Priloška oznaka specifikacije tako na izvjestan način biva u kauzalnom odnosu prema svome agensu, s tim što je u slučaju proste riječi kauzalitet eksplicitan, a u slučaju predikativnog odnosa u rečenici implicitan. U oba slučaja, međutim, priloška

⁶⁸ Ibn`Aqil, o.c. I, 666-67; `A.Hasan, o.c. II, 422-23.

⁶⁹ W. Wright, o.c. II, 123; Ibn`Aqil, o.c. I, 669.

⁷⁰ Ibn`Aqil, o.c. I, 672-73; W. Wright, o.c. II, 124; `A.Hasan, o.c. II, 424-25.

⁷¹ Rađiyyddīn, o.c. I, 223; Ibn`Aqil, o.c. I, 670.

⁷² `A.Hasan, o.c. II, 424-25,

⁷³ Ibidem, 424.

oznaka specifikacije dolazi poslije završetka imenice, odnosno rečenice zato što sam oblik njihova završetka zahtijeva njeno javljanje.⁷⁴

4. Priloška oznaka specifikacije jedne riječi, kako je ovdje izloženo, dijeli se prema završetku svoga agensa, odnosno imenice na koju se odnosi. Ova četiri završetka (tanwīn - eksplicitan i implicitan, "n" dvojine, "n" množine i genitivna veza) po svojoj su prirodi takvi da ne dopuštaju dotičnoj imenici ulazak u genitivnu vezu sa drugim imenicama, a istovremeno označavaju neodređen i nejasan sadržaj imenice i time zahtijevaju drugu riječ u akuzativnom padežu koja, kao priloška oznaka specifikacije, pobliže određuje njen sadržaj.

U dva slučaja, međutim, moguća je formalna cjelovitost imenice, bez ijednog od četiri spomenuta završetka, i da opet ne može biti u genitivnoj vezi, a istovremeno zahtijeva prilošku oznaku specifikacije u akuzativnom padežu.

Prvi je kod pronominalnog sufiksa i to uglavnom u hiperboličkom, odnosno emfatičkom značenju, kao što su npr. oblici izražavanja čuđenja ili divljenja: *يا لها قصة! Kakve li priče!*

Drugi je slučaj sa pokaznom zamjenicom, mada mnogo rjeđe nego kod pronominalnog sufiksa: *ماذا أراد الله بهذا مثلاً Što je Bog htio s ovim primjerom?*

U oba slučaja, zbog formalne cjelovitosti i sličnosti sa glagolom, i pronominalni sufiks i pokazna zamjenica su agens priloške oznake specifikacije.⁷⁵

Priloška oznaka specifikacije može se, međutim, klasificirati i prema vrsti sadržaja svoga agensa. Tako ova priloška oznaka može specifikirati sadržaj imenica koje označavaju brojeve *أخذت مائة جنيه مكافأة Uzeo sam sto funti nagrade*, težinu *أشترت أوقية ذهباً Kupio sam oku zlata*, zapreminu *وهبت كيلاً قمحاً Poklonio sam kejlu pšenice* i prostor *عندى شبر أرضاً Imam pedalj zemlje*, izražavajući time raznovrsne kvantitativne vrijednosti utvrđene konvencionalnim jedinicama mjerenja. U ovu vrstu spadaju i priloške oznake specifikacije imenica koje izražavaju nestandardne jedinice mjerenja: *نما في السماء قدر راحة سحاباً Nema na nebu ni šake oblaka*. Priloška oznaka specifikacije svih ovih mjera nema, međutim, za cilj puko utvrđivanje iznosa i količina sadržaja agensa, nego prije svega utvrđivanje određene vrijednosti sadržaja koji izražava.⁷⁶

⁷⁴ Radīyyuddīn, o.c. I, 217.

⁷⁵ Ibidem, 218-19. O ovome se opširnije govori u napomeni broj 5.

⁷⁶ W. Wright, o.c. II, 124; 'A. Ḥasan, o.c. II, 413-15.

Priloška oznaka specifikacije jedne riječi može bliže određivati i sadržaj imenica koje ne označavaju mjere uopće *خاتم ذهباً prsten od zlata*. Međutim, u ovakvim slučajevima češća je upotreba genitivne veze, kako zbog lakhoće izgovora, tako i radi razdvajanja specifikacija ovakvih imenica od specifikacije količina ili mjera koje zahtijevaju bližu odredbu svoga sadržaja u akuzativnom padežu.⁷⁷

Kao ekvivalent priloške oznake specifikacije, može se, u slučaju kada se njen agens završava eksplicitnim "tanwinom" ili sa "n" dvojine upotrijebiti i genitivna veza ili prijedlog *من* sa genitivom: *قفيز من برّ - قفيز برّ*, mada u nekim slučajevima može biti i razlika. Tako npr. *ذنوب ماء* znači *vedro vode* dok *ذنوب ماء* može značiti i *vedro za vodu*.⁷⁸

Od općeg pravila akuzativnog padeža ove priloške oznake odstupaju brojevi od tri do deset, zatim stotine, hiljade i milijuni, što se objašnjava olakšavanjem njihova izgovora zbog česte upotrebe, mada su kao anomalije (*شذوذ*) u jezičkoj praksi zabilježeni i primjeri sa akuzativnim padežom: *خمسة أثواباً pet odijela*.

Složni brojevi, međutim, zbog otežane upotrebe kao prvog člana genitivne veze, ne podpadaju pod ovo pravilo, kao ni desetice zbog konsonanta "n" množine koji, kao što je već istaknuto, nije pravo "n" množine da bi se u genitivnoj vezi mogao ispustiti, mada su i takvi slučajevi u jezičkoj praksi zabilježeni: *عشرو درهم*.⁷⁹

Priloška oznaka specifikacije brojeva, uz navedene izuzetke, obavezno je u jednini, s tim što zbirna imenica vrste u ovoj funkciji može izražavati broj vrsta i kada je bez okruglog "t" kao i broj jedinica kada je obavezno "t": *عشرون ضربةً (تمرّة) dvadeset udaranja (hurmi)*, *عشرون ضرباً (تمرّاً): "t" dvadeset udaraca (hurmi)*.

U slučajevima kada je agens nebrojiva imenica (zbirne imenice) priloška oznaka specifikacije riječi može biti u jednini *عندى مثله تمرّاً Imam nešto kao hurme*, dvojini *عندى مثله تمرين Imam nešto kao dvije hurme* i množini *عندى مثله تمرّون Imam nešto kao hurme*, ukoliko se želi izraziti vrsta, dok je u suprotnom obavezno u jednini. Kod drugih vrsta imenica moguća je upotreba i u jednini i u dvojini i u množini, zavisno što se želi izraziti.⁸⁰

⁷⁷ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 216-17; Mulla Ġāmī, o.c. 98.

⁷⁸ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 219; W. Wright, o.c. II, 125.

⁷⁹ Raḍiyyuddīn, o.c. I, 217-18.

⁸⁰ Ibidem, 219.

Prilošku oznaku specifikacije imaju i upitne imenice broja كَمِيَّ (كَمِيَّ) i neodređena imenica broja كَذَا,⁸¹ s tim što se imenica كَمِيَّ u ovome slučaju može upotrijebiti u interogativnom i predikativnom značenju,⁸² o čemu Mustafa Ejubović, međutim, ne govori u svome komentaru.

5. Imenica koja se ovako završava slična je glagolu i njegovom subjektu kojim se završava rečenica i sa njime čini formalno cjelovit iskaz, a priloška oznaka specifikacije poslije ovakve imenice slična je objektu koji dolazi poslije ovakvog cjelovitog iskaza, odnosno glagola i njegovog subjekta. Imenica koja se završava na spomenuti način ima snagu glagolskog subjekta kojim se upotpunjuje rečenični iskaz, tako da i završetak ovakve imenice ima funkciju agensa ove priloške oznake, slično glagolskom subjektu kojim se završava rečenični iskaz sa glagolom. Zbog toga imenica sa određenim članom i ne može biti prvi član genitivne veze niti imati prilošku oznaku specifikacije, budući da je sama sobom određena, odnosno značenjski upotpunjena, tako da ne treba genitivnu dopunu niti prilošku oznaku specifikacije. Zbog toga se i ne može reći: *عندي الراقد خلا*.⁸³

6. S obzirom da je agens priloške oznake specifikacije jedne riječi nederivativno ime koje je po svojoj cjelovitosti, odnosno završetku, slično glagolu kako je već objašnjeno, i kao takvo u sebi ima veoma slabo značenje glagolske radnje, priloška oznaka specifikacije uvijek i obavezno dolazi poslije ovakvoga agensa, tako da među gramatičarima u ovome pogledu nema spora.⁸⁴

7. Što se tiče predikativnog odnosa u rečenici u pogledu inverzije položaja agensa i njegove priloške oznake, o tome je bilo riječi pri kraju odjeljka 2.

* * *

Iz izloženoga kao i uvida u cjelovito djelo *al-Fawā'id al-'abdiyya* jasno je da se ovdje radi o gramatičkoj obradi priloških akuzativa, da navedeno djelo predstavlja gramatiku arapskog jezika u njenom tradicionalnom značenju. Budući da se gramatika prema ovakvome shvatanju tretira kao sistem pravila za povezivanje jezičkih jedinica svih nivoa, ovakva gramatika obuhvata, u užem smislu, fonologiju, morfologiju i sintaksu a u širem još i semantiku. Srednjovjekovni arapski gramatičari u svojim deskripcijama

⁸¹ Ove se imenice upotrebljavaju metonimijski kao imenice brojeva, a tretiraju se kao imenice između ostalog i zato što mogu primiti i prijedlog. Tako, pošto su neodređene imenice brojeva, neophodno je da imaju i prilošku oznaku specifikacije. Pogl. Ibn 'Aqil, o.c. II, 420; Rađiyuddin, oc. I, 93-96.

⁸² Ibn 'Aqil, o.c. II, 421; Rađiyuddin, oc. II, 96-97; W. Wright, o.c. II, 125.

⁸³ Ibidem, 218.

⁸⁴ Rađiyuddin, o.c. I, str. 223.

arapskog jezika veoma često u ovakvome značenju upotrebljavaju termin *an-nahw*, ne odvajajući od sintaksičkih analiza navedene jezičke discipline. Tako i Mustafa Ejubović gramatičkim kategorijama prilazi sa aspekta sintakse, uz pomoć i drugih jezičkih grana, radi njihova cjelovitijeg interpretiranja.

Zbog toga Mustafa Ejubović u tumačenje ovih kao i drugih vrsta akuzativa, između ostalog, uvodi i semantički aspekt analize njihova sadržaja na osnovu čega se potpunije razumijeva suština svake vrste posebno, kao i njihovih međusobnih razlika istovremeno. Semantički aspekt analize akuzativa posebno je značajan u arapskoj gramatici, budući da se akuzativi kao gramatička kategorija u drugim jezicima ostvaruju pomoću više različitih gramatičkih sredstava, (priloga, zavisnih padeža imenica i imeničkih zamjenica, glagolskih priloga ili čak i čitavih rečenica) čime se i na morfološkom nivou međusobno razlikuju, dok se u gramatici arapskog jezika ostvaruju svi na isti način. Međutim, na akuzativnim riječima, i pored toga, prilikom njihova ulaska u sintagmatske odnose sa drugim rečeničnim elementima kao njihovim agensom, nastaju izvjesne fonološko-morfološke promjene koje Šejh Jujo objašnjava i tumači na odgovarajući način u skladu sa fonološko-morfološkim zakonitostima arapskog jezika. Osim toga, u interpretiranje pojedinih aspekata određene vrste akuzativa, Mustafa Ejubović ponekad uvodi i logiku kao nejezičku disciplinu.

Osnovna metoda analize koju Šejh Jujo primjenjuje u interpretiranju gramatičkih kategorija u ovome djelu je metoda *ekstenzivne deskripcije*. Ovo je, inače, osnovna metoda i današnje tradicionalne normativne gramatike arapskog jezika, a analogna je i evropskoj gramatici. Budući da se ovom metodom može opisati svaka gramatička konstrukcija, osnovna je metoda i u procesu studiranja arapske gramatike.

Od druge dvije metode, *i'rāba* i *transformacija* koje se, takode, koriste u današnjoj arapskoj gramatici, Mustafa Ejubović se mnogo češće služi metodom transformacija, budući da je metoda *i'rāba*, kao koncizna i standardizirana analiza koja se izvodi pomoću značenja gramatičkih termina, u stvari, praktična aplikacija ekstenzivne deskripcije čija je primjena primjerenija u gramatičkoj analizi teksta. Šejh Jujo, prema tome, metodu transformacija koja se koristi na restriktivan i implicitan način kao komplementarna sa prve dvije metode i kao njihov integralni dio, koristi uvijek kada je njena aplikacija moguća i korisna. Uostalom, neki aspekti realizacije akuzativa mogu se objasniti isključivo ovom metodom, a ovo se u prvome redu odnosi na tumačenja mogućnosti javljanja više vrsta oblika riječi u funkciji akuzativa a ponekad i same njihove realizacije, što se objašnjava impliciranjem njihova agensa kao jednim od oblika transformacija. U ovakvome tumačenju gramatičkih pojava u arapskoj gramatici neki autori vide čak i začetke moderne transformacijske gramatike.

Ovakav način gramatičkih analiza koje koristi Šejh Jujo, osim što je u skladu sa tradicionalnim pristupom proučavanju gramatike arapskog jezika iz perioda njenog najintenzivnijeg razvoja, odgovara i današnjim metodama opisa arapskog jezika. Šejh Jujo se, pored toga, veoma često poziva i na poznate autore ili navodi njihova djela u cilju dodatnog objašnjenja određene gramatičke pojave, ili kao potvrdu vlastitog stava u vezi sa takvim pojavama.

Osnovni predmet gramatičke analize u ovome Šejh Jujinom djelu je imenička riječ ili izraz kao sintaksička jedinica koja funkcioniše u gramatičkoj konstrukciji na razini sintagmatskih i funkcionalnih odnosa. U prvome slučaju, akuzativi se razmatraju u okviru gramatičke konstrukcije koju grade u kombinaciji sa drugom riječi sa kojom, ostvarujući gramatičku vezu na planu jezičkog izraza, dopunjuju i njenu semantiku na planu sadržaja. Ova druga riječ glagolskog je karaktera i primarni dio rečenice, koja kao agens regira svoju dopunu akuzativnim padežnim oblikom. U drugome slučaju, akuzativ se razmatra u okviru rečenične konstrukcije kao dio cjeline u okviru koje funkcioniše.

U analizama ne samo ove vrste akuzativa nego i svih drugih akuzativa kao sintaksičke kategorije Mustafa Ejubović postupa potpuno u skladu sa tradicionalnom arapskom gramatikom koja je uglavnom pedagoškog karaktera, ali se iz njegova tumačenja jasno razaznaje njihova sintaksičko-semantička funkcija u rečenici kao najvišoj gramatičkoj konstrukciji u okviru koje funkcionišu. Mada se ne upušta u detaljnija tumačenja pojedinih jedinica, osim u rijetkim slučajevima, iz takvih tumačenja, pored sintaksičko-semantičke funkcije u rečenici, jasno se može odrediti i priroda njihove gramatičko-semantičke veze sa rečeničnim elementom kojemu pripadaju. Time se određuje i njihov položaj u ravni sintagmatskih i funkcionalnih odnosa, kako to definira moderna gramatika. Iz Šejh Jujine interpretacije akuzativa razumije se i način njihova ulaska u sintaksičke odnose na navedenim nivoima kao prostih riječi ili složenih imeničkih konstrukcija, odnosno izraza ili sintagmi. Uz to, očituje se i njihova semantička dimenzija, čime se manifestira izuzetno velika raznolikost značenja akuzativa.

Sva navedena kompleksnost akuzativa kao sintaksičke kategorije unutar koje funkcioniše više različitih jezičkih elemenata dosta je ilustrativna jer pruža dovoljno elemenata i za donošenje općih zaključaka o Šejh Jujinom naučnom radu u oblasti arapskog jezikoslovlja. Temeljnost u znanstvenom radu, te izvanredno vladanje naučnom problematikom, uz poznavanje naučnih trendova svoga vremena i sigurnost u donošenju vlastitih zaključaka, sve čime se odlikuje naučno djelo, nalazimo i u poglavlju o akuzativima. Na to upućuje, između ostalog, i navođenje više različitih mišljenja prilikom tumačenja pojedinih pitanja, bilo radi isticanja spora među gramatičarima kod njihova interpretiranja, ili u cilju potvrđivanja vlastitog mišljenja, a ponekad i radi dodatnog objašnjenja. Napomene "posljednje na-

ravi" najčešće se nalaze na marginama djela, a sve skupa upućuje i na dobro poznavanje naučne literature svoga vremena. Tako se Šejh Jujo ponekad, ne mogavši odoljeti izazovu naučne radoznalosti, upušta u analiziranje pojedinih problema i više nego što traži karakter samoga djela.

I na kraju, moramo naglasiti da samo djelo *al-Fawā'id al-'abdiyya*, pored navedenog, predstavlja i značajan segment kulturne baštine Bošnjaka u oblasti arapskog jezikoslovlja, naučne discipline koja se i danas izučava u Bosni i Hercegovini na svim nivoima obrazovanja. Time je vrijednost ovoga djela još veća jer predstavlja značajan doprinos ukupnom izučavanju arapskog jezika kao kontinuirane naučne djelatnosti, posebno u pogledu njegovog neposrednog uticaja na dalje izučavanje arapske gramatike u Bosni i Hercegovini. Naime, poznato je da je ovo djelo imalo najdirektnijeg uticaja na dalje bavljenje ovom naučnom disciplinom u djelu njegovog učenika Ibrahima Opijača, što ističe i sam Opijač, dok Mustafa Ejubović svojim ukupnim naučnim radom ostaje jedan od najpoznatijih naučnih djelatnika ne samo rodnoga Mostara, značajnog kulturno-naučnog centra Bosne i Hercegovine, nego i mnogo šire.

PRILOŠKI AKUZATIVI U ARAPSKOM JEZIKU
U DJELU MUSTAFE EJUBOVIĆA
AL-FAWĀ'ID AL-'ABDIYYA

Re z i m e

Mustafa Ejubović (1651-1707) spada među najpoznatije bošnjačke autore koji su pisali na orijentalnim jezicima. Napisao je oko tridesetak djela različita obima i iz više naučnih oblasti. Najviše je napisao iz logike, disputacije i više grana islamskog prava. Pored toga, napisao je i nekoliko djela iz arapske gramatike, stilistike i leksikografije, kao i islamske dogmatike i povjedeništva.

Predmet ovoga rada je gramatička analiza poglavlja o akuzativima u arapskom jeziku koji, s obzirom na svoju sintaksičko-semantičku funkciju u rečenici imaju karakter priloških odredbi. Prema tome, ovdje se obrađuju akuzativ vremena i mjesta, akuzativ uzroka i cilja, akuzativ stanja ili načina i akuzativ specifikacije. Stupajući u sintaksički odnos sa svojim agensom čiji sadržaj dopunjuju, ovi akuzativi unutar rečenice funkcioniraju, dakle, kao određene priloške odredbe. Kao adverbijalne dopune oni na priloški način

bliže određuju subjekat, predikat ili objekat u rečenici. Njima se, tako na priloški način izražava vrijeme ili mjesto, uzrok ili cilj, stanje ili način i specifikacija određenog sadržaja rečenice iskazanog njenim subjektom, predikatom ili objektom.

Osnovu Ejubovićevog djela čije se navedeno poglavlje obrađuje u ovome radu, predstavlja az-Zamahšarijevo djelo *al-Unmūdağ* na temelju kojega on analizira i tumači osnovne gramatičke kategorije arapske gramatike. *Al-Fawā'id al-'abdiyya*, kako se zove ovo Ejubovićevo djelo, prema tome, predstavlja cjelovito djelo ove vrste u bošnjačkoj kulturnoj baštini na arpskom jeziku.

Tumačenju ovih akuzativa Ejubović pristupa, prije svega, sa aspekta sintaksičke analize, ali uz pomoć i drugih jezičkih a ponekad i nejezičkih nauka, kao što je na primjer logika. Ovakvim pristupom, koji je u skladu i sa tradicionalnim tumačenjem gramatike, autor ostvaruje relativno cjelovitu interpretaciju gramatičke problematike i razumijevanje suštine svake kategorije posebno. Ovo je naročito značajno za sintaksu akuzativa, budući da se u drugim jezicima ostvaruju na drugačiji način, pomoću više različitih gramatičkih sredstava.

U interpretiranju ovih gramatičkih kategorija autor, pored oslanjanja na poznate autoritete, što je, inače, praksa vremena u kome je živio, često pokušava određena gramatička pitanja objasniti i prema vlastitom mišljenju. U svakome slučaju, Ejubović u ovome poglavlju, što može značiti i za cijelo djelo, pokazuje izvanredno poznavanje gramatičke problematike kao i veliki broj izvora i autora koje nerijetko i navodi. Međutim, imajući u vidu da je djelo namijenjeno učenicima medresa, i da se od njega kao takvoga i ne mogu očekivati opširnija i temeljitija tumačenja gramatike, *al-Fawā'id al-'abdiyya*, s obzirom, na navedeno, ipak zaslužuje i svoju cjelovitu gramatičku analizu i naučnu valorizaciju.

ADVERBIAL ACCUSATIVE IN THE ARABIC
LANGUAGE IN THE WORK BY MUSTAFA EJUBOVIĆ
AL-FAWĀ'ID AL-'ABDIYYA

S u m m a r y

Mustafa Ejubović (1651- 1707) was among the best known Bosniak authors who wrote in Oriental languages. He wrote some thirty works of different size from a number of scientific fields. The majority of his works were from the fields of logic, disputes and several branches of Islamic law. He also wrote several works on Arabic grammar, stylistics and lexicography, as well as on Islamic dogmatics and preaching. The subject of this paper is a grammatical analysis of the chapter on accusative in the Arabic language which, considering its syntactic-semantic function in the sentence, has the character of adverbials. Therefore, here we deal with the accusative of time and place, the accusative of purpose and aim, the accusative of state or manner and the accusative of specification.

Entering into the syntactic relationship with its agent whose content they complement, these accusatives function, in the sentence, as definite time adverbials. As adverbial complements, they adverbially determine more closely the subject and the object of the sentence. They adverbially denote time or place, purpose or aim, state or manner and specification of certain content of the sentence expressed by its subject and object.

The basis of Ejubović's work, whose chapter is dealt with in this paper, is az-Zamahshari's work *al-Unmūdāğ* on the basis of which he explains the basic grammatical categories of Arabic grammar. *Al-Fawā'id al-'abdiyya*, which is the title of this work of Ejubović's, therefore, is a complete work on the Arabic language grammar and, it can be claimed, at the same time the most important work of the sort in the Bosniak cultural heritage in the Arabic language.

Ejubović explains these accusatives, first of all, from the aspect of syntactic analysis, but with the support of other linguistic and sometimes non-linguistic sciences, such as logic, for example. With such an approach, which is compatible with the traditional interpretation of grammar, the author gives relatively complete interpretation of grammar issues and he displays the understanding of essence of each particular category. This is particularly relevant to the syntax of accusatives, since in other languages they are manifested differently, by means of a number of different grammatical means.

At interpreting these grammatical categories the author, along with relying on the recognised authorities, which generally was the practice of the time in which he lived, often tried to explain some grammatical issues using

his own explanations. In any case, in this chapter Ejubović manifested an extraordinary mastery of grammar as well as of a large number of sources and authors who he often quoted, which can be stated about the whole of his work. Nevertheless, bearing in mind that the work was designed for medresa students and as such cannot be expected to give more extensive and deeper explanation of grammar, *al-Fawā'id al-'abdiyya*, considering the quoted facts, still deserves an integral grammatical analysis and scientific evaluation.